

ШАМИЛ
ДӘЛИДАҒ
ДАСТАНЫ

**ШАМИЛ ДӘЛИДАҒ
ДАСТАНЫ**

ISBN 5—552—01629—7

© Азернешр, 1996

ӨН СӨЗ ӘВӘЗИ

Һәрчаждан, мұхәннәттән, надандан
Нә сөз галды сәнәткара дәмәмиш.

Ашығ Әләскәр

Шамил Дәлидаг Кәлбәчәрде доғулуб. Инди ихтијар јашындадыр. О өзү, һәјат јолдашы, үч оғлу, ики ғызы мұәллимлик диплому алмышдыр. Маарифчи, әдәбијјатчы, ријазиијјатчы, тарихчи оларағ бу аилә Азәрбајҗанын мө'нәви дүнјасында ајдын көрүнүр.

Шамил шаир, алим, әмәкдар мәдәнијјәт ишчиси, филолог, ријазиијјатчы, дил тәдғигатчысы, тәрчүмәчи, фолклорчу кими танынан чалышған вә сәмими бир вәтәнпәрвәр инсандыр. Ону һәр елдә, обада Шамил Әскәрөв (Дәлидаг) кими таныырлар. О, «Дағ үстә дағ», «Дәлидағын сәдасы», «Дағларын һикмәти», «Дағ чичәкләри», «Һәјатын астары вә үзү» кими китабларын мұәллифи, бөјүк күрд шаири Әһмәд Ханинин «Мәм вә Зин» поемасынын, Әли Әбдүлрәһманын «Еһтирам» ше'рләр китабынын вә башга күрд шаирләринин әсәрләрини Азәрбајҗанчаја чевирәни, мөшһүр күрд шаири Чијәрхун һағында елми-тәдғигат ишинә көрә елмләр намизәди адыны алмыш вә онун һағында «Халғын шаири» адлы китаб чап етдирән бир танынмыш шәхсијјәтдир.

Шамил Дәлидаг әсасән халғ үслубунда ашығлар тәрәфиндән чох тәблиғ олунан шаирләрдәндир.

Шамил мұәллим Республика Али Партија Мәктәбини битирдикдән сонра Кәлбәчәр рајон газетинин редактору, орта мәктәб директору, рајон ичраијјә комитәсинин сәдри, рајон халғ маариф шө'бәсинин мүдири, рајон тарих-дијаршүнаслығ музејинин директору кими вәзифәләрдә чалышмышдыр. Бу вәзифәләрдә ишләјәркән халғ тәрәфиндән дәрин рәғбәт ғазанмышдыр.

О заманлар Кәлбәчәрә кедән адамлар илк дөфә Шамили ахтарарды. Бу да ел ичиндә әкс-сәдасыз ғалмырды. Шамил мө'нән зәнкин, күчлү вә гуманист бир инсан кими елдә бөјүк нүфуз саһибинә чеврилмишди.

Тәсадүф елә кәтирди ки, Шамилә гаршы гәлбигараларын фитвасы онун һәјатында кәдәрли сәһифәләр јаратды. Һәмин һадисә халғ тәрәфиндән бөјүк е'тираза сәбәб олду. Саз вә сөз шаирләри Шамилин тәлејиндә баш вәрән бу кәдәрли әһвалатлары гәләмә алыб дилдән-дилә, елдән-елә јайдылар. Бу күн ортада олан «Шамил Дәлидаг дастаны» артығ бир нечә голдур. Онлардан бири онун сәнәт досту, шаир Фирудин Шимшәклә бағлы «Шамил Дәлидаг вә Фирудин Шимшәк»дир.

Бу дастан е'тибар, сәдагәт, инсанпәрвәрлик вә вәтәнсәвәрлик кими сифәтләри тәблиғ едир, чәтинлијә дүшәркән бир-биринә арха дурмағ, һағт вә әдаләт уғрунда дәнмәдән мубаризә апармағ кими бәшәри амаллары вәсф едир. Ашығ Сакит Гурбанын (Көчәри) ифасында мукәммәлләшән вә јайылан бу дастан бу күн башга саз-сөз һәвәскарларынын да репертуарында јер тутур.

Мән Шамили, шөхсән, 1955-чи илдән таныған яхын бир досту оларга бу китабы марагла охудар вә онун кечирдији јолун бир нишанәси кими башгаларына да ибрәт олачагына инамла китабын редакторлуғуну үзәримә кәтүрдүм.

Әминәм ки, халг үслубунда јаранмыш бу дастан һөрмәтли охучуларын да марагына сәбәб олачагдыр.

Илјас Тандыс

Шамил Дәлидаг вә Фирудин
Шимшәк
(Үчүнчү гол)

Сизә хардан данышым, кимдән әрз едим — кәлбәчәрли Шамил Дәлидагдан вә онун һаггында јаранмыш дастандан. Шамил Дәлидаг дастаны индијөчөн ешитдијиниз севки-мәһәббәт дастанларындан дејил. Бу дастан достлуг, сәдагәт, е'тибар вә инсанпәрвәрлик дастаныдыр. Бу дастан әдаләтин шәрә, мәрдин намәрдә гаршы апардығы барышмаз дастандыр.

Ел ашыглары вә саз шаирләри тәрәфиндән «Шамил Дәлидаг» дастанынын алты голу јарадылыб. Дастанын уғурлу голларындан бири «Шамил Дәлидаг вә Фирудин Шимшәк» адланыр.

Һекајәтимизә башламаздан әввәл биз дә уstadларымызын гојдуғу јолла кедиб әввәлчә ustadнамә сөйләјөк. Ustadлар ustadы, төчнис шаһы, тәбибләр тәбиби Шејх Алыны јада салаг.

ЛАЗЫМДЫР

Һәр кәс ки, фәнадан үнвансыз кәчә,
Диријкән јандырмаг һара лазымдыр.
Дөјәр әмәлдәдир, шәрәф кечәрди,
Вүчүд һакдан гејри һара лазымдыр?

Һикмәтдән јаранды хилгәт әндамы,
Ахырда галачаг бачасыз дамы.
Елә өмүр ејлә јад етсин һамы,
Синдә чисмим мара-мура лазымдыр.

Көрмәди әләмдән кәчәнин шадын,
Алы сазда, сөздә тапды имдадын.
Учалса обада шәрәфли адын,
Нә дөфинә, нә дә хара лазымдыр.

Ustadлар ustadнамәни бир демәјиб, ики дејиб, биз дә дејөк ики олсун, ешидәнләр сағ олсун. Ustadлар ustadы Әләскәр көрүн нә дејир:

ОЛАР

Нагг меји ислама харам бујуруб,
Дөрд түгјан ејлөсө меј ичмөк олар.
Достун мүхәннәти адам өлдүрөр,
Дүшмөнлө далашыб дејүшмөк олар.

Икид одур, намусуну атмасын,
Дост өлүнчө, доста јалан сатмасын.
Бир баш ки, илгара гурбан кетмөсин,
Ону бир гарпыза дәјишмөк олар.

Өләскөрөм, јетишмишөм һәр ишө,
Бир көнүл ки, бир көнүллө барыша,
Көз көзө баханда һалын соруша —
Аләм дүшмөн олса көрүшмөк олар.

Устадлар устаднамәни ики демөјиб, үч дејиб, биз дә
дејөк үч олсун, дүшмөн өмрү пуч олсун. Ешидөк көрөк
Дәдө Шәмшир нә арзулајыр:

АРЗУЛА

Сән халгын ишинө, елин нәфинө,
Һәмишә бир хејир хәбәр арзула.
Пијаданы атлы, јохсулу варлы,
Ганадсызы гуштөк көзәр арзула.

Һәр хырда иш үчүн ачыга кәлмө,
Мәнасыз данышыб, әфсанә күлмө.
Сөјлө чаһаһиртөк бир нечә кәлмө,
Анчаг мөзмунунда кәсәр арзула.

Инсан ол, инсана бәслә мәнәббәт,
Шәмшир бу барата ујмушдур әлбәт.
Чалыш һәгигәтә, олма бәднијјәт,
Нә јалан, нә бәһтан, нә шәр арзула.

Гәдир билән халг, вәтән ашыглары һаггында дастан
бағладыглары Шамил Дәлидаг Көлбөчөрдө гара дам алтын-
да дүнјаја көз ачмышдыр. Ушаглыг илдәри Бөјүк Вәтән
мүһарибәсинә тәсадүф едән Шамил, чаһанлар мүһарибәјө
көдөндө ел-обанын гәјун-гузусуну отарды, һодаглыг етди.
Һәмин вахт мөктәбин дивар гәзетиндә Шамилин белә бир
ше'ри дәрч олунмушду:

Көрөк

Һаваја буракын о тәрлан гушу,
Фашистләрин көзү ојулсун көрөк.

Чыхыбды Гитлерин башындан һушу,
Чәллад дири-дири сојулсун кәрәк.

Ар олсун јурдума кез дикәнләрә,
Амансыз од вурур кәндә, шәһәрә.
Әлине бир кәсәр кәтүрсун һәрә,
Икидләр Корәғлу сајылсын кәрәк.

Ганичән дүшмәнә мәзар газылсын,
Инсан чәркәсиндән ады позулсун.
Шамил, шәһидләрә дастан јазылсын,
Мөһтәшәм абидә гојулсун кәрәк.

Орта мәктәби ә'ла битирди. Үч али мәктәбдән фәрг-
ләнмә дипломлары, ријазийјат, тарих мүәллимәи олдуғу
һалда филолокија елми сәһәсиндә алимлик дәрәчәси алды.

Халға, вәтәнә хидмәт јолуну сечди. Һәр јердә үз
ағартды, јоллар чәкдирди, мәктәбләр тикдирди. Әлиәјрилә-
рлә, јалтағларла һәмишә барышмаз олду. Ел-обада ад-сан
газанды.

Ону көзү кәтүрмәјәнләр — алчағлар, мүфтәхорлар, хә-
бисләр арадан кәтүрмәк үчүн дәридән-габыгдан чыхырды-
лар. Анчағ гәлбигаралар мәгсәдләринә чата билмирдиләр.
Ахырда бу һарам суд әммишләр чәһд едиб мин фитнәјә
әл атдылар, сонра Шамили амансыз бир бәһтан торуна
салдылар. Шамил зиндана дүшдү...

Бу һағсызлыға гаршы Азәрбајчанын һәр јериндә, һәтта
узағ әлкәләрдә белә е'тираз сәсләри учалды. Азәрбајчанын
адлы-санлы јазычы вә шаирләри Сүләјман Рәһимов, Әли
Вәлијев, Бајрам Бајрамов, Бәхтијар Ваһабзадә, Гасым Га-
сымзадә, Гулу Хәлилов, Хәлил Рза, Илјас, Гәнбәр Шәм-
шир оғлу, көркәмли алим Худу Мәммәдов, ағдамлы Зейнал
Мәммәдов — јүзләрлә гејрәтли вәтән әвладлары Шамил
үчүн ајаға галхдылар. Лакин ифтира дүјүнүнүн тилсими
ачылмырды.

Сајсыз-һесабыз е'тираз телеграмлары, ағсаггал вә рајон
зијалыларынын дедикләри дәрдә әлач ола билмәди. Кәлбә-
чәрли Чәфәр Әһмәдов, Кәрим Чәфәров, Ағалар оғлу Ибра-
һим, Мухтар Аббасов, Буғлу Нүсәјн, Кәрәм Әһмәдов, Әли
Гурбанлы, Нүсәјн Мәһдијев, һәшим Әһмәдов вә башгала-
рынын мүрачиет етмәдикләри јер галмады. Шамилин шәрә
дүшдүјү барәдә чохла шә'рләр јазылды. Бунлар да даш
гәлбләри јумшалтмады. Ел тәпәрли оғулар да мејдана
чыхды. Шамилин тутулмасы, сәдагәт, гејрәт, е'тибар вә
сәмири достлуг нүмајишинә чеврилди, дилдән-дилә дүшдү,
дастанлашды.

Өрз етдијимиз кими «Шамил Дәлидаг дастаны»нын алты голундан бири «Шамил Дәлидаг вә Фирудин Шимшәк» голудур.

Јахшысы будур ки, баш верән һадисәләри сөjlәjәк, ешидәнләр нәтичәни гоj өzlәри чыхарсынлар.

Бәли, дедијимиз кими, халгын һөрмәт етдији Шамил Дәлидага гаршы һазырланмыш хәбислик вә фитнәкарлыглар тутулмасы хәбәри илдырым сүр'әти илә һәр јана јайлды. Мәрдиماзарлара лә'нәтләр јағдырылды, халг бу ифтирар илә барышмады. Бу хәбәри нахчыванлы ријазийјатчы алим, Шимшәк ләгәби илә ше'рләр јазан Абдуллајев Фирудин Сәфәралы оғлу да ешитди. Шамил Дәлидагын һәлә үзүнү көрмәјән Фирудин Шимшәк онун һаггында чохлу сөzlәр ешитмишди, китабларыны охумушду. Белә бир вәтән оғлунун «әлә алынмыш» бир фитнәкар тәрәфиндән тора салынмасы. Фирудин Шимшәји чох нараһат етди, кечәләр јухусуну әршә чәкдирди. Бир кечә Шамил дәрдиндән көzlәринә чимир кетмәјән Фирудин Шимшәк ишыгы јандырды, папирос далынча папирос чәкди, отагын ичиндә кәзинди, амма сакит олмады ки, олмады. Фирудин Шимшәјин һәјат јолдашы Маһнијар ханым онун һалына ачыјыб кечирдији изтирабы азалтмаг үчүн деди:

— Ахы, өмрүндә үзүнү көрмәдијин бир адамдан өтру нијә бу гәдәр һәјәчан кечирирсән?

Фирудин Шимшәк бир мүддәт фикирдән ажрылмајыб, дүшүнчәләр ичәрисиндә өмүр-күн јолдашына белә чаваб верди:

ДҮШҮБДҮ

Ешит фәрјадымы, Маһнијар ханым,
Бир вәтән өвлады дара дүшүбдү.
Бу дәррдән од тутуб алышыр чаным,
Көр халгын шаири һара дүшүбдү?

Һәлә көрмәсәм дә онун үзүнү,
Елдән ешитмишәм јахшы сөзүнү.
Билмәк истәјирсән әкәр дүзүнү,
Ағ үстүнә һаһаг гара дүшүбдү.

Фирудин Шимшәјәм, баш вериб бәла,
Кәрәк бу күн һамы гејрәтә дола.
Һагг кәзән һагсызла кедәрми јола,
Күрдүн бир мәрд оғлу тора дүшүбдү.

Фирудин Шимшәк бу сөһбәтлә бағлы Шамили́н бир нечә кәрајлы, гошма вә тәчнисини зүмзүмә етди. Онлардан бири белә иди:

БИЛМӘЗ

Јол дағыдыб, көрпү сөкөн,
Чајдан өзү кечә билмәз.
Вә дө башы, гандал әкән —
Сары буғда бичә билмәз.

Өјүмәсин һәлә ковха,
Ојананда гарачуха,
Чулү чындыр, әлијуха
Демәсин диз бүкә билмәз.

Кола кириб улајанлар,
Шәр мејданы сулајанлар,
Шамил, гүјруг булајанлар,
Ел гејрәти чәкә билмәз.

Фирудин Шимшәк Шамили́н бу кәрајлысындан хејли тәәссүфләнди. О, әлине гәләм көтүрдү. Онун үрәјиндән ағ кағыз үстүнә ујғун гафийәли вә ејни рәдифли белә бир кәрајлы сүзүлдү:

БИЛМӘЗ

Аһламаса ким һикмәти,
Ағ, гараны сечә билмәз.
Кәлбәчәрли Шамил кими
Үрәкләрә көчә билмәз.

Дәрд руһуму чәкир дара,
Дејир: сусма, һаггы ара.
Һәгигәти гәлбигара
Дүзкүн өлчүб бичә билмәз.

Шимшәк, сөзү ејлә ғыса,
Кир мејдана, батма јаса.
Гара булуд дағылмаса,
Күнәш нуру сача билмәз.

Күнләрин бир күнү Фирудин Шимшәк дәрдини дағытмағ үчүн ел-обаја сәфәрә чыхды. Хош бир тәсадүф ону Бәрдәнин Хәсили кәндинин чомәрдләриндән олан Аға Бајрам оғлу илә таныш етди. Онларын сөһбәтләри тутду. Сән демә, о да Шамил дәрдинә јананлардан биријмиш. Фирудин Шимшәк Шамилдән сөз салды вә бунунла да Аға Бај-

рамын үрәјини охуја билди. О, әл чәкмәјиб Фирудини
евинә дө'вәт етди. Кәлбәчәрли Гардашхан бу кәнддә тој
кечирди.

Аға, гонағы Фирудинлә тоја кетди, Ашыг тојда Шами-
лин белә бир гошмасыны охујурду:

ГУРБАН

Еј ана Кәлбәчәр, Муров, Кети дағ,
Сәнин торпағына, дашына гурбан.
Еј лоғман Истису, еј Сарыбулағ,
Мин дөфә доланым башына гурбан.

Еј әзиз елләрим, обам, ојмағым,
Азды сиздән өтрү чаны гыјмағым.
Исмәтли күрд ғызы, ләби гајмағым
Ала көзләринә, гашына гурбан.

Төртәрә, Тутгуја әвәз чај ханы?
Ләлә дәјишмәрәм Лачын гајаны.
Дәлидағ Шамилин шөһрәти-шаны,
Чичәкли јазына, ғышына гурбан.

Сөз тамама јетишди.

— Ашыг гардаш, бу сөзүн саһиби инди һарададыр? —
дејә, Фирудин Шимшәк ондан сорушду. Ашыг долухсуна-
раг сазы синәсинә басды вә «Урфаны» һавасы үстүндә ал-
ды көрәк нә деди:

ЈОХ ОЛУБ

Наданлар салыбды бөһтан торуна,
Дәлидағдан, Дәлидағым јох олуб.
Ел һејрәт еләди шәрин зоруна,
Бар верән мејвәли бағым јох олуб.

Елин севимлиси, һәр сөзү һикмәт,
Едәрди вәтәнә, халғына хидмәт.
Сатғынлар әлиһә кечирди фүрсәт,
Сөнүбдү чырағым, јағым јох олуб.

Гардашхан, сорағы кәлсә дә һардан,
Әсла горхан дејил борандан, гардан.
Әдаләт Шамили гуртарар дардан,
Ел дејәр синәмдән дағым јох олуб.

Сөз тамама јетишәндә Фирудин Шимшәк ашығы чаваб-
сыз гојмады вә белә бир гошма сөјләди:

Ашыг гардаш, бу нә боран, нә гардыр,
Күләжиндән шам — чырағым јох олуб.
Хејли вахтды дилим чадар-чадарды,
Бир илһамлы кур булағым јох олуб.

Шәрин оху ону алыб һәдәфә.
Алчағларын әли чатыб јүз нәфә.
Көрмәсәм дә һеч үзүнү бир дөфә,
Үрәк достум, гәлб гонағым јох олуб.

Фирудинәм, шимшәк кими чахарам,
Шамил дејиб, селә дөнүб ахарам.
Ифтираны тутуб шишә тахарам,
Дағ вугарлы Дәлидағым јох олуб.

Мәчлис әһли Шимшәјин ше'ринә һејран галды. Һамы она әһсән деди. Бу гејрәтли ел мәрди вә һәгигәт ашиги чамаатла меһрибанчасына худаһафизләшиб јолуна давам етди. Бир сүрүчү ону Шамилин доғулдуғу Ағчакәндә јахын олан «Тутгу Истисују» дејилән јерә кәтириб чыхарды. Бурада чохла јә чадыры гурулмушду. Ашыг Әһлиман дағ чамаатынын мәчлисиндә чалыб охујурду. Шимшәк ашыг вурғуну олдуғундан ону динләмәк истәди. Мәчлисдә јер тапыб сүрүчү илә јанашы отурду.

Ашыг Әһлиман «Барышмыр» дејиб, телли сазы дилә кәтирди.

БАРЫШМЫР

Шамил, сәнә олан һағсыз ситәмлә,
Кәлиб кечән ајлар, илләр барышмыр,
Синәндә јаранан кәдәрлә, гәмлә,
Ел јүкүнү чәкән филләр барышмыр.

Наһагдан үрәји чарпаз дағлысан,
Јазын ғыша дөнүб гарлы чағлысан.
Халгын өз оғлусан, халға бағлысан,
Дәрдинлә үрәкләр, дилләр барышмыр.

Елләрдә јараныб дәрин һәрмәтин,
Һәр јердә билинир гәдрин, гијмәтин,
Мәчлисләрдә кедир даим сөнбәтин,
Гәмләр гәлб титрәдир, зилләр барышмыр.

Ағызларын дады, көзүн нурусан,
Илһам чешмәсинин батмаз курусан.
Сән ајдан арысан, судан дурусан,
Дөрәләр барышмыр, чәлләр барышмыр.

Гарабағ һиддәтдән дәмир чәјнәјир,
Нахчыван һәј салыр, Бақы көјнәјир.

Көр Шәки һирсиндән һәлә нејнәјир,
Муғанлар барышмыр. Милләр барышмыр.

Әләләт дадына чатар билирәм,
Фитнәнин туфаны јатар билирәм,
Әһлиман да гәми атар билирәм,
Бу дәрлә обалар, елләр барышмыр.

Ашыг Әһлиман изаһ етди ки, Шамил Дәлидағын һәр јердә дәрдинә јананлар вардыр. Дејиләнә көрә һәлә Шамилин үзүнү көрмәјән нахчыванлы «Шимшәк» тәхәллүслү бир нәфәр һәр күн она гаршы олан һагсызлыгы бөјүк үрәк ағрысы илә бүтүн әләмә јайыр.

Ашыг белә дејәндә Фирудин Шимшәји кәтирән сүрүчү јериндән дилләнди:

— Ај Ашыг, бир дуа охујуб Шимшәји елә индишә бу мәчлисә кәтирсәм, мәнә нә бојун оларсан?

— Кәтирә билсән, онунла таныш олмаг сәадәти мәнә нәсиб олса, оғлунун тојуну тәмәннасыз кечириб үч күн, үч кешә чалыб охујарам. Ишин-ишдән кечдијини вә ел-обада Шамилин һөрмәтини көрүб Шимшәк ајага дурду:

ЧАЛЫНАСЫДЫ

Сиздәки гејрәтлә мәрди-мәрдана,
Алынмаз галалар алынасыды.
Чәкичләр дөјүлсә ејни зиндана,
Ифтира тахтындан салынасыды.

Шәрәфсизләр кәләк гурдулар мәрдә,
Ај елләр, дөзмәјин бу ағыр дәрдә.
Кәрәк бу наһаг ган галмасын јердә,
Шаирин һалына галынасыды.

Мәчлиси ағлатды Јаныг Кәрәми,
Фирудин Шимшәјин сел олду гәми.
Шамиллә гајыдар шадлығын дәми,
Короғлу Чәнкиси чалынасыды.

Мәчлис әһли Шимшәклә јүз илин досту кими көрүшүб ону бөјүк еһтирамла јола салдылар. О, Шамил Дәлидағын көздији ојлаглары көрәндә гәлбинин јанғысы даһа да артды. Алды көрәк нә деди:

ГАШЫСАНМЫ

Шамилсиз од тутмајан дағ,
Сөјлә, дәрдә нашысанмы?

Һезин-һезин ахан булаг,
Де, елин көз јашысанмы?

Нәзәр салдым дашан чаја,
Көрдүм о да гачыр һаја,
Титрәмәјән чопур гаја,
Үрәкләрин дашысанмы?

Фирудинәм, дәрин-дәрин,
Олағында јохду нәрин.
Ај Дәлидағ, үзүкләрин
Гәм бүрүмүш гашысанмы?

Шимшәк Шамилин доғма кәндиңә — Ағчакәндә јахын-
лашмағда олсун, сизә кимдән дејим — Күлкөз анадан.
Һеч бир сәбри-гәрары галмајан ана һәр күн јол кәнарында
дуруб Шамилиндән бир хәбәр ешитмәк истәјирди. О, баја-
тыны бајатыја чаламагдан јорулмурду. Дәрәни, булуду кө-
рүб белә дејирди:

Дәрә, селиңә гурбан,
Бүлбүл, күлүңә гурбан,
Шамилимдән бир хәбәр
Кәтир, дилиңә гурбан.

Ана дағлара үз тутуб ондан сорушурду:

Булуд көјдән гачыбмы,
Даға күнәш сачыбмы?
Шамилимин дәрдији
Бөнөвшәләр ачыбмы?

Шимшәк бу јерә јетәндә, Күлкөз ана онун башга тәрә-
фин адамы олдуғуну күман едиб, бир хәбәр ешитмәк үми-
ди илә алды көрәк нә деди:

Бир шаһин итирмишәм,
Гәлбдә гәм битирмишәм.
Оғул, де сорағыны
Мән алыб кәтирмишәм.

Шимшәк чох бөјүк шүбһә вә һәјәчан ичәрисиндә со-
рушду:

Нәчисән, кимсән, ана,
Галмысан јана-јана?
Гопарыб нијә нәлә,
Едирсән гәсди чана?

Алды Күлкөз ана:

Күлкөзөм, ел жасыјам,
Од тутуб јанасыјам.
Шерин одуна дүшөн
Шамилин анасыјам.

Алды Шимшөк:

Шимшөјөм, көзүм ана,
Тап һәлә дөзүм ана.
Сөнин кими мөним дө
Шамилдир, сөзүм ана.

Гонаг Күлкөз ана илә доғма анасы кими көрүшдү, она үрөк-дирөк верди. Дөрдли ана хөјли тохтады.

Ағчакөнд чамааты Шимшөји Шамилин доғма гардашы кими гөбул едиб, она бөјүк еһтирам көстөрдди. Гонаг, Шамилин атасынын гөбрини дө зијарөт етмөји унутмады. һа-мы көврөлиб ағлајан Шимшөјө гошулду. Елә бу мөгамда бурада олан көлбөчөрли Ашыг Әлиш, Шамилин мөһбөсдөн атасы Сәлим кишинин мөзарына јаздығы гошманы гөмли бир һава үстүндө охумаға башлады.

БИЛӨРДИН

Ата, сөнин јерин даш мөзардады,
Јохса һарајыма чата билөрддин.
Јахшы ки, билмирсөн оғлун һардады,
Билсөн, сонсуз гөмө бата билөрддин.

Гапымыз бағлыдыр икимизин дө,
Галхмаға тағөтин јохдур дизиндө.
Галмышам туфанлы дөрја үзүндө,
Јохса, голларымдан тута билөрддин.

Вичдан хөбислөрин чыхыб јадындан,
Ничат көзлөјирөм ел имдадындан.
Хөбөрин олсајды бөһтан одундан,
Чөтин ки, мөзарда јата билөрддин.

Шамилин ганыны гојуб гашыға:
Гөлөбө чаламмаз зүлмөт ишыға?
Ајаға дурсајдын бирчө анлыға,
Фитнөни көзүндөн ата билөрддин.

Фирудинө елә көлди ки, дөрдли ата оғлунун бу сөзлө-рини, ашығын фөрјадыны ешидиб Шамилини ондан истөди. Елә бил онун гулағына мөзардан белө бир сөс көлди:

А ГАРДАШ ОҒЛУ

Чох сағ ол, жәлмисән гәбримин үстә,
Бәс Шамилин һаны, а гардаш оғлу?
Сән Аллах, кизләтмә, җатырса хәстә,
Сыхылырмы чаны, а гардаш оғлу?

Һеј кәлиб әпәрди бу даш мазары,
Чохданды сәмтинә дүшмүр күзары.
Варса ачыг сөјлә, гој билим бары
Башында туфаны, а гардаш оғлу.

Сәлимәм, атајам, нечә десин дил,
Бәлкә һаһаг тора дүшүбдү Шамил?
Әкәр беләдирсә, бирчә ону бил
Тәмиздир вичданы, а гардаш оғлу.

Бу сәдаја, бу сәсә таб кәтирә билмәјән Шимшәк чава-
бында көрәк нә деди:

БИЛ, СӘЛИМ ӘМИ

Раһат җат, оғлунун дүмағды үзү,
Учады ад-саны бил, Сәлим әми.
Бир күн чыхар үзә, әдаләт өзү
Силәр бу бөһтаны, бил, Сәлим әми.

Галаја дүшүбсә сөкәрәм инан,
Учуруб јерини өкәрәм инан.
Тапыб гаҗысыны чөкәрәм инан,
Көзәрәм һәр јаны бил, Сәлим әми.

Фирудин Шимшәјәм, гәлби мараглы,
Мејдана кирмишәм әли јараглы.
Шамил күнаһсызды, чыханда һаглы
Јазылар дастаны, бил, Сәлим әми.

Шимшәк бир нечә күн Ағчакәндин вә гоншу Оручлу-
нун дәрдинә шәрик олду. Нәһајәт, ону һәм севинч, һәм
дә көз јашлары илә јола салдылар.

О, Ағчакәндән рајон мәркәзинә — Кәлбәчәрә гајытды.
Фирудин Шимшәк али мәктәбдә өзүнүн севимли теләбәси
олмуш Кәлбәчәр рајон партија комитәсинин биринчи кати-
би Ингилаб Надирова да Шамил һаггында мәктубла мура-
чиәт стмишди. Фирудин Шимшәк катибин јанына кедиб
онунла чох мөһрибан көрүшдү. Ингилаб Надилов мүәлли-
минә һөрмәт әламәти олараг өз јериндә дејил, онунла үз-
үзә отуруб сөһбәт етдиләр, Катиб деди: — Фирудин мүәл-
лим, Шамил һаггында мәнә јаздыгыңыз мәктубу алдым.
Чох сағ олун. Сиз институтда да һагг вә әдаләт үгрүнда

һәмишә мубаризә апарырдыныз. Шамил барәдә нәләр ет-
дижинизи Кәлбәчәр чамааты ешидибдир. Шамили үздән та-
нымадығыныз һалда онун хиласына јорулмадан чалышма-
ғыныз сизи кәлбәчәрлиләрин көзүндә чох учалдыбдыр.

Рајкомун биринчи катиби Шамил һаггында мўәллиминә
мүсбәт фикир сәјләди. Кәлбәчәр маарифинин јахшы иши
сон ики илдә далбадал республиканын ән јүксәк Кечичи
Гырмызы бајрагына лајиг көрүлмәсиндән сөз салды. Бу
наилијјәтләрин әлдә едилмәсиндә Шамилин данылмаз вә
мүстәсна хидмәтләриндән данышды. О, Шамилин бөһтан
торуна салынмасындан һәдсиз нараһат олдуғуну билдирди.

Фирудин Шимшәк катибин Шамилә олан мүнәсибәтин-
дән һәдсиз разы галыб она үрәкдән тәшәккүр етди. О
ешитмишди ки, Нефтчала рајонунун биринчи катиби Иб-
рахим Гурбанов кедиб Шамиллә көрүшмүш вә она үрәк-
дирәк вермишдир. Бүтүн бунлар Шамилин уғрунда муба-
ризә апармагда Фирудин Шимшәји даһа да руһландырыр-
ды. Буна бахмајараг онун бу нәчиб һәрәкәти бә'зиләринин
хошуна кәлмирди. О, белә адамларла чидди мубаһисә
апармалы олурду. Бир чохлары һәгигәтин нә јердә олдуғу-
ну билдикдән сонра онун мубаризәсинә гошулурдулар. Фи-
рудин Шимшәјин јазыб охудуғу ше'рләр дә инсанлара
мүсбәт тә'сир едирди. О, адамларын һагг вә әдаләт јолун-
да чәсарәтли олмасы үчүн белә бир кәрајлы јазмышды:

ГОРУМАЈАГ

Достлар, кәлин вәзифәни —
Јеримизи горумајаг.
Хилас едәк ел севәни,
Дәримизи горумајаг.

Бир чоху гуш үрәк олуб,
Горхаглыгда «зирәк» олуб.
Дејин нијә дирәк олуб
Тириமிழи горумајаг?

Шимшәјин јох буна шәкки,
Пәрсәнк ола билмәз чәки.
Нәјә көрә зәнчирдәки
Итиமிழи горумајаг?

Фирудин Шимшәк һәр јердә — тојда, јасда, јығынчаг-
ларда, јолдашлыг көрүшләриндә һәмишә Шамил Дәлидаг
дәрдиндән јана-јана данышыр, онун хиласы уғрунда ба-
рышмаз мубаризә апарырды.

Шимшөк Шамилин хиласы үчүн јол арамагда олсун, сизә кимдән дсјим — Шамил Дәлидагдан. Бөһтан торуна дүшмәси, елдән-обадан ажры галмасы она јаман тө'сир сдирди. Ачдырдыгы јоллары, тикдирдији мөктөб биналарыны, халг үчүн чөкдији мин-мин зөһмәтини көзү өнүнө көтириб төскинлик тапырды. О, үрөкдән инанырды ки, өз чанындан әзиз билдији халг вә вөтән онун һајына јетәр, һәгигәт назилсә дә үзүлмөз. Шамил Дәлидаг бу чөтин шөраитдә ше'рләр јазыр, «Лал гыз» поемасы үзәриндә ишләјирди.

Бир күн Шамил зинданын пәнчәрәсинин сых дөмирлөри арасындан бир гушун чыха билмәдијини көрдү. О, бир гәдәр фикирләшдикдән сонра кизләнч јериндән нәсә чыхардыб бүкөрөк кичик торбачыға гојду. Торбачығы онун ајағына баглајыб дөмир бармагынын арасындан һаваја бурахды. Гуш азадлыгда олсун, сизә кимдән әрз едөк, Фирудин Шимшөкдән, Малик Лачынлыдан, Әһмәд һәпо Ведилидән.

Бир дөфә бу үч дост Бајыл зинданы әтрафында кәзиниб Шамилин јатдыгы бинаја бахыб гөһәрлөндикдә, ағачын будағында илишиб галан гушу көрдүләр. Гушу хидас едиб ајағына сарынан кичик торбачығы ачдылар. Мә'лум олду ки, торбанын ичәрсиндәкиләр Шамилин өз әли илә јаздыгы ше'рләрди. Гушун достлара јетирдији ше'лөрдән бири белә иди:

СЫРАЛАНМАРАМ

Бахма бу туфанлы, гарлы гышыма,
Ирадәм мөһкәмди, параланмарам.
Јүз гылынч енсә дә бирдән башыма,
Елимдән, обамдан араланмарам.

Мәнә гара јахыб алчағын сөзү,
Сатгынын, хәбисин тутулуб көзү.
Адымы ләкәсиз сахлар халг өзү,
Һөјат дөфтәриндән гараланмарам.

Чох да инди шәрин гөфәсиндәјәм,
Шамиләм, јүрдүмүн һәвәсиндәјәм.
Гөлбимлә халгымын чөркәсиндәјәм,
Өзкә бир дөстәдә сыраланмарам.

Тезликлә бу ше'рләр достлар арасында кениш јайылды. Шамил Дәлидаг һөләлик ел-обанын она нечә јанмасындан, достларын һәдсиз сәдагәтли олмасындан хәбәрсиз иди.

Фирудин Шимшөк Шамил уңрунда мубаризәни бир ан да дајандырмырды. Адәти үзрә бир мәчлисдә јенә дә Шамил Дәлидағдан сөз салмышды. Мәчлисдә Шамили бөһтан торуна саланларын дәјирманынын сујуну боллајан бир профессор өз һәмјерлиси олан Фирудин Шимшөјә үз тутуб деди:

— Шамил Дәлидаға бөһтан атылдығыны мән дә ешитмишәм. Амма дејесән һеч бөһтанчыны ғынамаг да олмаз. Бөһтан атанын једди ғызындан сонра бир оғлу олур. Бу мүнәсибәтлә о, бир гонағлыг тәшкил едир. Шамил дә бура дәвәт олунур. Нәдәнсә сөзләри дүз кәлмир. Шамил ону арвад-ушағын јанында дәјдүрүр. Һәкимләр јазығы чох чәтинликлә сағалдырлар. О исә бу јолла Шамилдән ғысас алмаг истәјир.

Фирудин Шимшөк бу јердә дөзә билмәјиб профессор адыны дашыјан ифтирачынын сөзүнү гәзәблә кәсир вә үзүнү мәчлис өһлине тутуб дејир:

— Чамаат, Шамилә бөһтан атаны чох јахшы таныјырам. Бизим гоншу кәнддәндир, һәлә һеч евләнмәјиб.

Әлбәттә, шәр гүввәләр олдуғча гүввәтли иди. Онларын дәм тутанлары да тапылырды. Бу һәјәсызлашмыш гүввәләр Шамил һағғында һәгигәти данышмасын дејә Шимшөји јерли-јерсиз ғынајырдылар.

Ајлар кәлиб өтдү. Шамил Дәлидағын чинајәт ишинә 9 ај зинданда ғаландан сонра Көнчә шөһәриндә 1978-чи илин октябр ајында бахмалы олдулар.

Ону мүғәсир күрсүсүндә әјләшдирмишдиләр. Салонда отуранлар һәдә — горхуја мөһәл гојмајарағ мөһкәмөнин кедишинә, прокурорун һәрәкәтинә өз гәти е’тиразларыны билдирирдиләр. Шамилә һеч нә сүбүт олмурду, мөһкәмә күлүнч вәзијјәтә дүшүрдү.

Шимшөклә Шамил илк дәфә бурада көрүшдү. Бу көрүш там гәләмә алынса бир дастана сығмаз. Сән демә, Шамил дә Шимшөји адлы-санлы бир ријәзијјатчы, ел шаири кими узағдан-узаға таныјырмыш, она Шимшөјин үрәк јандырмасыны данышмышдылар. Шамил разылыг етди.

Шамил Дәлидаға һеч нә сүбүт олунмаса да, һәгигәтин үзүнә пәрдә чәкилди. Бир чох јерләрдән мөһкәмәјә кәлмиш минләрлә адам јәгин етди ки, Шамил бөһтан вә ифтира гурбаныдыр. Шамилсә һәмин мөһкәмәдә ифшасдичи сон сөзүнүн ахырында јүз бәндә јахын бир ше’рини охуду. Динләјәнләрин бир чоху көз јашыны сахлаја билмәди. Үрәји ғысыланлар үчүн тә’чили јардым машынлары да кәлди.

Инди Шамил Дәлидағын сон сөзүнә әләвә етдији
ше'рин бир гисмини сизә әрз едирәм:

Гәлбим бир санијә ајрылмыр гәмдән,
һарај адил һаким, әдаләт һарај.
Мәнә һағсыз јерә олан ситәмдән,
Кечди чох һәфтәләр, кечди нечә ај,
һарај адил һаким, әдаләт һарај.

Үстүмә сүртдүләр бир һаһаг ганы,
Дәрд гәлбимдә тикди өзүнә сарај.
Илләрә бәнзәди өмрүн һәр аны,
Көзүмүн лејсаны олду ганлы чај,
һарај адил һаким, әдаләт һарај.

Сөздә һүнәр һаны, кәзиб һәр јаны,
Десин бир кұнаһсыз батыбдыр јаса.
Ләрзәјә кәтирсин сәси дунјаны,
Дәмир чарыг кејиб әлиндә әса,
Десин бир кұнаһсыз батыбдыр јаса.

Таныја билмәдим бир фитнәкары,
Әмәлини азыб чыхды јолундан.
Бу сәбәбдән асын мән кұнаһкары,
Оланымы вериб тутдум голундан,
Әмәлини азыб чыхды јолундан.

Гојун төрәзијә бүтүн ишими,
Өјрәнин пәрсәнкәм, јохса чәкијәм?
Дәриндән јохлајын һәр јеришими,
Өзүм дә билмирәм инди нәчијәм,
Өјрәнин пәрсәнкәм, јохса чәкијәм?

Зәррәчә сарсылмаз она инамым,
Гој билсин ел-оба, гој билсин вәтән.
Үрәјимдә галыб јүз арзу, камым,
Кұнаһы олмајан кұнаһкарам мән,
Гој билсин ел-оба, гој билсин вәтән.

Дәзмәјин гәлбимин ачы дағына,
Гојмајын ифтира башымы кәссин.
Һалымы кәтирин көз габағына,
Һөкмү сиз јазанда әлиниз әссин,
Гојмајын ифтира башымы кәссин.

Тәәссуфләр олсун ки, Шамил Дәлидаға сүбутсуз-дәлил-
сиз 4 ил иш кәсиб сифариш јеринә јетирдиләр. Шимшәк
Шамилин мәнкәмәдә охудуғу ше'рин үзүнү макинадә кән-
чәли Кәрим мүәллимин көмәји илә чыхартдырды. Гыса
бир вахтда бу ше'р һәр јерә јайлды. Шамили бир мүддәт
ислаһ-әмәк дүшәркәсинә кәндәрмәјиб хусуси нәзарәт ал-
тында сахладылар. Кәнчә зинданында мүсәлманлара е'ти-
бар етмәјиб она көз гојмағы Хорен адлы бир ермәнијә һә-
валә етдиләр. Нәһајәт, Шамил Дәлидағы Кәнчә мәнбәсха-

насындан Бајыл зинданына көндөрдилөр. Бу 1979-чу илин январ ајы иди. Дејилөнлөрө көрө гышын күнү Шамиллө бирликдө бир нечө нефөри ај жарым сојуг отагда сахладылар. Онлара јатмаға јорған-дөшөк вермөдилөр. Шамил бу ситөмө дө таб кетирди. Ону Бајылдан Хөлөч мөһбус дүшөркөсинө јолладылар.

Бир күн Шамил Дөлидағын бөјүк гардашы Лөтиф Бакы шөһөринө — Шимшөјин декан олдуғу али мөктөбө келди. Шимшөк әввөлчө ону танымады. Шамилин гардашы олдуғуну билдикдө севинди.

Лөтиф, гардашым дејиб ағлајанда Шимшөк она белө деди: — Шамил төкчө сөнин јох, бүтүн ел-обанын гардашыдыр. Мөн дө ону өзүмө гардаш һесаб едирөм. Инди гулаг ас, көр Шамилө нө јазмышам.

Фирудин Шимшөк өзүнүн «Ағлајыр» рәдифли гошмасыны Лөтифө охуду. Шамил Дөлидағ Шимшөјин бу ше'ринө Хөлөчдө көрүш отағында чаваб јазыб көндөрмишди. Тезликлө бу ше'рлөр дө дејишмө шөклиндө мәчлислөрдө охунду.

АҒЛАЈЫР

Шимшөк

Шамил, Дөлидағын ахтарыр сәни,
Галыб үрөјиндө мураз ағлајыр.
Тулунба долдуруб сон нефәсини,
Дилиндө бајаты, аваз ағлајыр.

Дөлидағ

Елө ағыр дөрдө дүчар олмушам,
Булуд лејсан төкүр, ајаз ағлајыр.
Елө саралмышам, елө солмушам,
Гөми бичө билмир, дөрјаз ағлајыр.

Шимшөк

Һаны о гөч Нөби, һаны нө'рөси?
Һеч олду һөчөрин гејрәт күллөси?
Һијә учду Дөлидағын зирвөси?
О чырпыр башына гапаз ағлајыр.

Дөлидағ

Рәзиллөр үстүмө сүртдү һаһаг ган,
Гөлбимдө јаралар ачылды шан-шан,
Мөһрибан достларым олуб пөришан,
Һөмишө мөнимлө тараз ағлајыр.

Шимшәк

«Дәлидағ сәдасы»* җаңгылыр бу дәм,
Күрдүн баҗатысы сәпәләҗир гәм.
Муровун аһындан галхыр думан-чән,
Бүрүҗүр Көҗ көлү, Кәпәз ағлаҗыр.

Дәлидағ

Талеҗи кор олуб җатмыш инсанам,
Ахы, нә етмишәм күнаһсыз җанам?
Көҗләрә үз тутуб чәфалы анам,
Чохдан деҗиб нәзир-ниҗаз ағлаҗыр.

Шимшәк

Күрүн суҗу дөнүб гәмә-кәдәрә —
Бөһтан сәни алан күндән чәпәрә.
Билмир нечә десин о Кәлбәчәрә,
Дәрдини данышыр Араз ағлаҗыр.

Дәлидағ

Ниҗә ел-обадан чәкмир хәчаләт,
Нә сәбәбә сусуб динмир әдаләт?
Дондүруб әридир сизи бу һаләт,
Ким деҗир баһарда гар аз ағлаҗыр?

Шимшәк

Савалан һеҗрәтдән чатыб гашыны,
Шаһдағы гүссәдән әҗиб башыны.
Мин иллик чәфалы әлли җашыны,
Ашыглар чар едир, сөз-саз ағлаҗыр.

Дәлидағ

Көрәк мәрд иҗидләр гисасы ала,
Бабәким ешитсә дөзмәз бу һала.
Гоч Нәби мөзарда далаб хәҗала,
Короғлу аһ чәкир, Еҗваз ағлаҗыр.

Шимшәк

Данышылыр һатәм сәхавәтиндән,
Ел-обаҗа олан сәдагәтиндән.
Әдаләт сусубду хәчаләтиндән,
Фирудин олубду насаз, ағлаҗыр.

Дәлидағ

Һөвәслә гыҗарам Фирудинә чан,
Аздыр җер үзүндә белә саф инсан.
Шамилин дәрдинә һәр саат, һәр ан,
Һәм паҗыз ағлаҗыр, һәм җаз ағлаҗыр.

*«Дәлидағын Сәдасы» — Шамилин бир китабынын ады

Бир кечә Фирудинин гоһум-әгрәбалары, достлары онун евинә кәлдиләр вә билдирдиләр ки, алдыглары мә'лумата көрә Шамили мұдафиә етдијиндөн ону ишдөн чыхарамаглар. Мәсләһәт көрдүләр ки, лазыми јерләрә һиссијата гапылдығына көрә е'тираф мәктубу јазсын. Бундан сонра Шамил һаггында һеч нә данышмајачағына сөз версин. Чох јалвар-јахардан сонра Фирудин сөз верди ки, сабаһ әһвалаты дејилән үнвана јазыб көндәрәхәкдир. Онсуз да Фирудин Шимшәк Шамилин һагсыз тутулдуғу барәдә мұрачиәт етмәдији бир јер галмамышды. О бири кечә һәмин адамлар Фирудинкилә кәлиб нә јаздығыны сорушдулар. О анд ичди ки, дејилән јерә бу күн мәктуб јазыб көндәрмишдир. Она инанмајыб јаздығыны охумағы Шимшәкдөн тәләб етдиләр. Фирудин јаздығы мәктубу охуду. Инди мән дә ону сизә әрз ејләјим:

БИЛМИР О

Тора салыбдылар бир тәрлан гушу,
Ганады сыныбды уча билмир о.
Ифтира одундан јох гуртулушу,
Әмәји кедибди пуча, билмир о.

Ону ејләјибләр бәһтанын ову,
Гәлби хатырладыр алышан гову.
Көзә көрүнмәјән паслы бухову,
Нечә вурубдулар гыча, билмир о.

Алыша-алыша гәлби јаныбды,
Әгидәли галыб, мөрд дајаныбды.
Бәхтинин гапысы гыфылланыбды,
Ачары итибди, ача билмир о.

Дәрдини сөјләјим, бил ону таны,
Таны ел вургуну садә инсаны.
Гаршысында олан ганлы дәрјаны,
Кәмиси батыбды, кечә билмир о.

Солуб бағчасынын ачылан жулу,
Охумур гәлбинин шејда бүлбүлү.
Болду зәмисинин долу сүнбүлү,
Орағы алыныб бичә билмир о.

Јенә дә үрәји елә зарында,
Ел-оба дәрдиндә, ел азарында.
Мө'тәбәр шаири, шәр базарында —
Саттын сатыб, алыб нечә билмир о.

Бу дәрди бачарыб фил чәкә билмәз,
Ајлар тәнкә кәлиб, ил чәкә билмәз.
Үрәк чәкә билмәз, дил чәкә билмәз,
Бәһтан аловундан гача билмир о.

Фирудинәм, наһаг бир ган әкилиб,
Мән ону биләндән белим бүкүлүб.
Һагтын үстә шәрден пәрдә чәкилиб,
Һәләлик нуруну сача билмир о.

Гоһумлар билдиләр ки, Фирудин Шимшәји һагг јолун-
дан дөндөрмәк олмаз. Јары разы, јары наразы «өзүн билән
јахшыдыр» — дејиб кетдиләр.

Фирудин Шимшәјин бу шә'ри әлдән-әлә кәзди. Мөһ-
бәсдә Шамилә дә чатды. Инди дејим, ешидин Шамил Дә-
лидаг бу шә'рә нә чаваб верди:

БИЛМИР О

Бәхтимин ғарталы кечиб чәләје,
Чарә тәдбирини төкә билмир о.
Ғанады тәрпәнмир, һәр бир ләләје,
Зиндан асылыбды, сөкә билмир о.

Үрәјимә дәр-гәм дүзүлмәкдәдир,
Көзүмүн лејсаны сүзүлмәкдәдир.
Һәгигәт нәзилиб үзүлмәкдәдир,
Нијә бәнзәјибди түкә, билмир о.

Үзүмә бағланыб көрүнмәз ғапы,
Нечә ғырым, итиб балтамын сапы.
Чыхыб улдузундан ијнәнин сапы,
Һағсыз сөкүләни тикә билмир о.

Ғәлбимин дәрдини јүкләдим нәрә,
Тәрпәнмәк истәди батды ган-тәрә.
Дизини ғатлајыб јыхылды јерә,
Көрдүм чох ағырдыр чәкә билмир о.

Чохдан бәри севинч ғәлбимә јадды,
Ғәм мәни јатыртды, кәдәр ојатды.
Мачкалам, котаным чох да поладды,
Торпағсыз ғалыбды әкә билмир о.

Елә вургун олдум, дүшдүм ғәфәсә,
Од-алов ғатылды јанан нәфәсә.
Ғәзәбим аз ғалыр чағлары кәсә,
Фитнәнин дизини бүкә билмир о.

Үрәјим тәртәмиз, сөјләјир дилим:
Бу дәрдә дөзмәсин вәтәним, елим.
Әлимдән алыныб күлүнкүм-белим,
Шәрин ғаласыны сөкә билмир о.

Туфана дөнүбдү јалан күләји,
Од төкүр үстүмә бөһтан әләји.
Шамилин ғәлбиндә ғалмаз диләји,
Өзүндә зәррәчә ләкә билмир о.

Фирудин Шимшөк Нахчыванда бир яс мәчлисində Шамилдән сөһбәт ачыр. Онун мәһкәмәсində олдуғуну де-
жир. О, Шамилин мәһкәмәдә сон сөзүнә əлавә етдији «на-
рај адил һаким, əдаләт нарај» ше'рини бөјүк үрөк јангы-
сыла охујур. Динләјәнләрә ағыр кәлән ојду ки, Шамилә
бөһтан атанларын икиси Нахчыванын Кәримбәјли кәндində
јашајырдылар. Фирудин мүәллим билдирир ки, Шамилин
үзәринә беш гондарма чинајәт иши галдырылмышды. Бу-
нларын һеч бири сүбута јетмирди. Лакин мәһкәмә сифариш
јеринә јетирди.

Һәмин яс мәчлисində Шамили шәхсән таныјанләр
онун һаггында хош сөз данышдылар. Бунлар Нахчыванын
танынмыш адамларындан Сәфәралы Бабајев, Ибраһим Сә-
фәров, Әли Абдуллајев, Сурхај Сәфәров, Әли һәшимов,
Бабахан Мурадов, һәсән Хәлилов, һачы һачыјев, полков-
ник Јусиф Әбдулһәсəнов, полковник Хейрулла Мəммədov
вə башгаларыјды. Сәфәралы Бабајевин мәслəһəт илə Әли
Абдуллајев Фирудин Шимшөклə бирликдə Шəрур рəјонун
нун Кəримбəјли кəндинə кетдилər. Шамилә бөһтан атыл-
дығыны даһа да дəгиглəшдирдилər.

Мөшһур ашыг Азафлы Микајылын хаһиш илə Шимшөк
бир күн ону Хələчə Шамилин көрүшүнə апарды. Бу кө-
рүш ганун чәрчивəсинə сығмајыб бир нечə саатдан артыг
чөкди. Орада ишлəјән милис ишчилəриндән дə хаһиш сдиб
Фирудин — Азафлы — Шамил сөһбəтинə гулаг асдылар.
Бурда чохлу ше'рләр дејилди, шəрə, бөһтана гаршы ниф-
рəт сəдалары ешидилди, көз јашлары ахды, үмид ишығы
көрүндү.

Азафлы Микајыл Шимшəјин «Ағлајар» рəдифли гошма-
сына јаздығы нəзирəни охујанда Шамил Дəлидағ слə
бурадача бəнд-бəнд ашығын чавабыны верди.

АГЛАЈАР

Аз а ф лы

Шамилдән бир хəбər, Фирудин гардаш,
Әһвалы сийəми көзләр ағлајар.
Шаири јандыраг гəм, кədər, атəш,
Сөјлэмəз дərдини, кизләр, ағлајар.

Дәлидағ

Табламаз дәрдине, Азафлы уstad,
Гышда да әрижиб бузлар ағлајар.
Бары сән ағлама, ејлемә фәрјад,
Ел-оба јолуму көзләр, ағлајар.

Азафлы

Заман архасында дурар наданын,
Сөзү һагг сајылар алчаг кеданын.
Әдаләт гулдур һарамзаданын,
Әзәлдән һагг көзән дүзләр ағлајар.

Дәлидағ

Әлимдән алдылар ихтијарымы,
Көзүмдә гојдулар арзуларымы.
Накәсләр солдурду гәлб баһарымы,
Буна гәлбләр сызлар, үзләр ағлајар.

Азафлы

Нәсиминин аһы көјләрә дәјди,
Чавидин, Мүшфигин кунәһи нәјди?
Девранын фитнәси гәддини әјди,
Һалына милјонлар, јүзләр ағлајар.

Дәлидағ

Сулар селә дөндү, сығмады арха,
Һакимләр надана дурдулар арха.
Һардаса кизләнди һагг горха-горха,
Бу ишдән дағ титрәр, дүзләр ағлајар.

Азафлы

Дүнјанын гәһрини чәкән Азафлы,
Зинданлар гәддини бүкән Азафлы,
Ше'ринә көз јашы төкән Азафлы,
Сөзүнә сөз гошар, сөзләр ағлајар.

Дәлидағ

Һаггын көзләрини шөрлә ојдулар,
Елиш синәсини дағлы гојдулар.
Бир китаб евими бағлы гојдулар,
Шамилсиз сүтүнлар, мизләр ағлајар.

Бир көздән мајыф киши дә зор-бәла илә ичазә алыб
Шамилини көрүшүнә кәлмишди. О, сәһбәтә, ше'рләрә гулаг
аса-аса, Шамили тутанларын үнванына лә'нәт јағдыра-јағ-
дыра көзүндән јаш төкүрдү. Шимшәк олдугча һәјәчанлан-
мышды. Билмәди бу мәчлисә јас мәчлиси, дејишмә мәчли-
си десин, јохса башга бир ад версин. О, бир Азафлыја

бахды, бир көзүндөн лејсан сүзүлөн кишијө бахды, бир Шамилин һалыны көз габағына кетирди, үрөји гөһәрлөнди, алды көрөк нө деди:

КӨРҮШҮР

Бөс нијө көјлөрдөн жағмыр гара даш,
Көр ашыгла, шаир һарда көрүшүр?
Бири ики дөфә ода атылыб,
Бири һәлә галыб дарда, көрүшүр.

Һәләлик һәгигәт чыхмајыб үзә,
Бөһтан өз күлүнү үфүрүб көзә.
Көрөк гаја ола гәлб буна дөзә,
Көлиб ајағына, кор да көрүшүр.

Шимшөјөм, чөтиндир дост интизары,
Көтирдим тәсәлли јарансын бары.
Азафлы Микајыл — ел сәнәткары
Көлиб бир ғарталла торда көрүшүр.

Шамил Хөлөч ислаһ-әмөк дүшөркөсинә көлөндөн сонра бурада олан мөһбусларла һәр күн сөһбәтләр апарды, онлар өјүд-нәсиһәтләр верди. Шамилдөн габаг дүшөркөдө тез-тез хошакөлмөз һадисәләр баш верирди, дава-далашлар олурду. Лакин Шамил бура көлөндөн сонра сакитлик јаранды, ишләр јолуна дүшдү. Онун шөрти азадлыға бурахылмасы вахты јахынлашанда дүшөркөдө рәис зарафатла деди: — Шамил, сән кетсән бурада сакитлик позулачаг. Көлсөнө шөрти азадлығыны да бурада кечирәсән?

Нөһајәт, Шамил Дөлидағы «шөрти азад» етдиләр. Һөмин күнүн ахшамы Шамил илк әввәл Көлбөчөрө зәнк вуруб анасы илә данышды. Ана, сәсинә гурбан олумдан башга, һеч нө дејө билмөди. Шамил телефонла гардашы Лөтифә деди ки, бөлкө беш күнлүјө ичазә алыб сөә көлдим. Ондан хаһиш етди ки, һеч ким ону гаршыламаға көлмөсин. Һөмин ахшам Шамилин шөрти азадлыға бурахылмасындан хөбөр тутан достлары ону евләринә апарыб шөнлик мәчлисләри тәшкил етдиләр.

Шамилә беш күн ичазә верилди. Ону бөјүк бир издиһам Шамил Гаһгачајлынын вө Гара Хосровлунун мүшајиәти илә Көлбөчөрө јола салды.

Бу заман 4-5 күн иди ки, Фирудин Шимшөк өз айләсилә бирликдә Көлбөчөрө — Истису курортуна кетмишди. Јевлах шөһәринә чатанда Шамил бурадан отуз иллик гәлб сирдашы Зөјнал Новрузлунун свинә зәнк вурду. Илк «ало»

сөзүндөн Зејнал ону таныды, бир гедәр сусуб тәәччүбүнү кизлѣтмѣјерѣк деди:

— Шуша шѣһериндѣ јайлајырдыг. Тә'чили евѣ кѣлиб бир кағызы кѣтүрүб дышары чыхмаг истѣјѣндѣ телефон зѣнк чалды. Јарым дѣгигѣ зѣнкин тез вѣ кеч кѣлсѣјди да-ныша билмѣздик. Бу гѣлб јахынлығынын һикмѣтли мѣ'чү-зѣсидир. Елѣ бурадача Шамил Зејнала хѣјли ѣввѣллѣр јаз-дыгы «Кечѣр» адлы гошмасыны телефонла охуду:

Достунун јолунда јахшы дост олан,
Шѣһрѣтиндѣн кечѣр, шаньјдан кечѣр.
Елѣлѣри вар ки, чѣтин заманда
Һеч салам вермѣјиб јанындан кечѣр.

Дүшмѣнлѣрин олса сағы-солунда,
«Дост» вар ки, кизлѣнѣр чаггал колунда.
Дост да вар мин јара олса голунда,
Галан бирчѣ дамла ганындан кечѣр.

Шамил, сѣн дѣ, Зејнал кими, сев ели,
Гѣлбиндѣ учалсын онун һѣјкѣли.
Дост јолунда сызга саныб о, сели,
Ѣжѣр лазым кѣлсѣ чанындан кечѣр.

Зејнал Новрузлу Ағдѣрѣ шѣһериндѣ Шамили гаршыла-ды. Онун идарѣсинѣ Бакедан јохлама кѣлмѣсинѣ бахмаја-раг Шамили Кѣлбѣчѣрѣ апармағы гѣрара алды. Шамил онун Ағдама гајытмасыны тѣ'кид етдисѣ дѣ, бу мүмкүн ол-мады. Шамил Зејналы кѣтирѣн машында отурду. Достлар ачылы-ширинли сѣһбѣтлѣр едѣ-едѣ «Ағдѣрѣ» адланан кѣдији кечдикдѣ нѣһѣнк бир инсан селинин машынларын габағына ахышдығыны кѣрдүлѣр. Јүздѣн чох машын Кѣлбѣчѣрдѣн кѣ-либ Шамили бурада гаршылајырды. Сѣн демѣ, Шамил дү-нѣн кечѣ анасы вѣ гардашы илѣ телефонла данышанда те-лефончу гыз сѣһбѣти ешидирмиш. О, дѣрһал Шамилин досту Тапдыг Моллабајрамлыны муштулуглајыр. Шамилин сабаһ кѣлмѣси хѣбѣри бир анда рајона јайлыр. Сѣһѣр Ша-милин гардашлары Лѣтиф, Балѣглан, Нурѣддин дѣ бу ахы-на гошулур.

Шамилин нечѣ гаршыландығыны диллѣ тѣсвир етмѣк чѣтиндир. Ел мисли кѣрүнмѣмиш шүкуранлыг едиб Шами-ли кѣјѣ атыб-тутараг, ону бѣһтан торуна салан мѣрдима-зарлара лѣ'нет јағдырды. Кѣлбѣчѣрѣ — Шамилин евинин һѣјѣтинѣ јахынлашдыгда бурада да бѣјүк бир инсан дѣни-зинин далғаландығыны кѣрдүлѣр. Бир нечѣ нанѣчиб мүс-тѣсна олмагла, имкан тапанларын һамысы Шамиллѣ кѣрү-

шә кәлмишди. Халг ики саат Шамили бурахмады. Бундан сонра о. анасыҗла көрүшә билди.

Шамилкилин һәҗәтинә сәһәрә кими кәтирилән гурбанлар кәсилди. Мәчлисләри Шамилинин досту ағдамлы Зәҗнал идарә етди вә вачиб иши олдуғуна көрә сәһәрә җахын Ағдама җола дүшдү.

Сәһәр тездән гурбанкәсмә җенә дә давам едирди. Истису санаториҗасындан Фирудин Шимшәк вә һәҗат җолдашы, нахчыванлы Сејид Мир Аббас аға вә башгалары кәлди. Ахшама кими шадҗаналыг давам етдирилди. Фирудин Шимшәк бир күндә дерд мәчлисдә иштирак етди. О, кәләнләрә Шамилинин «Зиндандан үсҗан сәси» силсиләсиндән олан ше'рләриндән охујурду. Кечә дә Шимшәҗин масабәҗлиҗи илә бир нечә мәчлис җола салынды.

О бири күн Шамил Дәлидаг доғулдуғу Ағчакәндә аҗсаггал вә ағбирчәкләрлә көрүшмәҗә, атасы Сәлимин мөзарыны зиҗарәт етмәҗә җола дүшдү. Фирудин Шимшәк, Тапдыг Чәфәров, Әли Қазымов, Нәзарәт һәсән, Шамилинин гардашлары, Вагиф Һ. им, Шамилинин һәҗат җолдашы Назилә ханым вә мүәлли җолдашлары илә баһәм Ағчакәндә кетмәли олдулар. Кәл әчәрден Ағчакәндә 50 километрә җахын бир мөсәфәдир. Җол боју кәндләрден дәстә-дәстә адамлар җахынлашыб Шамилинин вә гонагларын үстүнә күл-чичәк җағдырырдылар. Шамил бирбаша гәбиристанлыға кедиб атасынын мөзарыны зиҗарәт етди, ушаг кими көврәләрәк алды көрәк нә деди:

ГАЛМАСЫН

Җенә кәлиб чыхдым, истәкли атам,
Сил, даһа көзүнүн нәми галмасын.
Достлар лоғман олду, гојмады җатам,
Руһунун кәдәри, гәми галмасын.

Һајыма җетишди ел мөһәббәти,
Сәнинлә бағлыды мәнә һәрмәти.
Һәлә аҗрылсам да, ағлама гәти,
Гој күнүл сазынын бәми галмасын.

Шамиләм, чан ата, итсин гүбарын,
Гышын җоха чыхыб, кәлсин баһарын.
Үрәкдән әминәм, тор гураңларын
Индики дөскаһы-дәми галмасын.

Шимшәк дә бу сәфәрдә иштирак едирди. О кечән ил бу мөзары нечә зиҗарәт етдиҗини хатырлаҗыб синә дөфтәрини белә ачды:

Бир вахт сорушурдун Шамилим ханы?
Өзүмү һајына јетирмишәм мән.
Мәзарда раһат јат, сән онун чаны,
Инди һузуруна кәтирмишәм мән.

Рүһун ганадланыб галхсын һаваја,
Чар етсин көјләрә, улдуза, аја.
Шамили јетириб елә-обаја
Демирәм борчуму битирмишәм мән.

Бир күн јаранмышам, бир күн торпағам,
Инан, Сәлим әми, нә гәдәр сағам,
Һәгигәт үғрунда вурушачағам,
Шимшәјәм, бу јолу кәтүрмүшәм мән.

Гәбирстанлыгда јени бир мәзары газанлардан өјрәнди-
ләр ки, гоншу Оручлу кәндиндә чаван бир оғлан рәһмәтә
кедиб. Шамиллә Фирудин Шимшәк матәм јеринә јолланды.
Јас јериндә чамаат Шамили көрән кими ону дуз кими ја-
лады. Оғланын чәназәси һәјәтин ортасына гојулмушду.
Шамил ирәли јеријиб оғлу өлмүш Маһпәри анаја башсағ-
лығы вермәк истәди. Дәрдли ана Шамили көрсә дә, әввәл-
чә она сары кәлмәди. Чамаатдан хаһиш едиб онлары чә-
назәдән бир дәгигә аралады. Чох шүкүр илаһи, оғлум ди-
рилди, — дејиб күлүмсәди. һамы ананын башына һава
кәлдијини зәнн етди. Ана үзүнү чамаата тутуб дилләнди:
— Бундан сонра мәнә оғлу өлмүш ана демәјин. Мән Ша-
милиң дар күнүндә она чох бајаты гошуб демишдим ки,
саламат гуртар кәл, гој оғлум сәнә гурбан олсун. Инди
арзум баша јетән күндү. Белә дејиб ана Шамили доғма
гардашы кими бағрына басды, алды көрәк нә деди:

Зүлм етди надан сәнә,
Ким гыјмазды чан сәнә.
Дар күнүндә демишдим
Оғлуму гурбан сәнә.

Дәрд тиканы итибди,
Јериндә күл битибди.
Мән нијә севинмәјим,
Арзум баша јетибди.

Бу һадисәдән һәдсиз тә'сирләнән Фирудин Шимшәк
ирәли чыхыб Маһпәри ананын шәрәфинә бәдаһәтән деди:

СӨНСӨН

Дөшүнә дејмәсин һеч бир гәһрәман,
Инди дөврүмүзүн һәчәри сәнсән.
Еј Маһһәри бачым, үрәкдән инан,
Бил, даһа дилләрин әзбәри сәнсән.

Бу күн өз адыны тарихә јаздын,
Нә кәдәрдән горхдун, нә гәмдән аздын.
Шәрин, ифтиранын гәбрини газдын,
Совлу ғылынчларын кәсәри сәнсән.

Шимшәјин көзүндә учалды тахтын,
Шамили көрөндә дәрдини јыхдын.
Бир мәрл ана кими зирвәјә чыхдын,
Нәбинин гејрәтли һәмәри сәнсән.

Шамилин ичазә алдығы вахт даралырды. О, «Тахталы туршсу» адланан јери дө көрмәк арзусунда олдуғуну билдирди. Чамаатла һалал-һүмбәт едиб гонагларла һәмин «Туршсу»ја кетдиләр. Әтраф көндләрин адамлары Шамилин «Туршсу»јун үстүнә кетдијини телефонла сорушуб өјрәнмишдиләр. Шамил вә онун башынын дәстәси «Туршсу»дан ичиб кери гајытмаг истәдикләри вахт дәрә јухары кәлән ики автобус вә бир нечә миник автомашыны көрүндү. Бу кәләнләр ким ола, ким ола Ағдамлы Зејналын дәстәси. О, бир күн габаг Шамилکیلдән гајыдыб тәзәдән доғма кәнди Новрузлунун ағсаггаллары, мөктәб директору Сәлим мӯәллим, Абдулла мӯәллим, гардашлары һәсән, Сүлејман, өзүнүн вә гардашларынын аиләләри илә бирликдә кәлмишди. Новрузлу чамааты беш гурбанлыг кәтирмишди. Зејнал бир гуту кишмиши отларын, чичәкләрин вә күлләрин үстүнә сәпиб деди: бу күн һамы севинмәлидир. Гој гушлар да, гарышгалар да кәлиб өз пајларыны сечиб јесинләр вә севинсинләр. Өз-өзүнә дүзәлән ашығлы-сазлы «Туршсу» мөчлисиндә ијнә атсан јерә дүшмәзди. Мөчлисе башчылыг едән Зејнал Новрузлунун вә Шимшәјин һикмәтли кәламлары, Шамил Дәлидағын тајында дуран халгын, Азәрбајчан вә күрд халгларынын шәрәфинә дејилән алгышлар өршә галхды.

Шамил Дәлидағын халасы оғлу, синәдәфтер шаир олан Дәмирчи Аббасын дузлу-мәзәли шә'рләри мөчлис әһлинин үрәјинчә олду. Дәмирчи Аббас отуранларын хаһиш илә Шамилин ишинә Көнчәдә бахыларкән һакимә мурачиәтлә дедији «Батыб» рәдифли гошмасыны сазла охуду.

БАТЫБ

Һаким көмөк сјлә, ғызалла јуклу
Шамилин дәрјада көмиси батыб.
Јахын дост-танышы, јазыг анасы,
Ғоһум-әгрәбанын көмиси батыб.

Јадина саланлар көчәләр јатмаз
Рәјада јетиншәр, ашкарда чатмаз.
Ғејрәтсиз јарпағды, суда да батмаз,
Ғејрәти оланын һамысы батыб.

Чарәсиз ғалыбды шаир достлары,
Шамилсиз көлмәјир дағлара сары.
Көзүндә бир һечдир дүнјанын вары,
Ғәмә Әли* кими әмиси батыб.

Ахыр үрәјимә көдәрли селләр,
Кәсмир нәләсини сазымда телләр,
Јазыг Демирчинин инансын елләр,
Көвшәни од алыб, зәмиси батыб.

«Туршсу» мәчлисиндә сөјләнилән ше'рләрин, дејилән сағлығларын сајы-һесабы олмады. Бурада иштирак едән ашығлардан Һидајәт, Халыгверди, Имран, Телман, Бәһмән, Садај, Әһлиман, Әлиш, Новруз, Әдаләт, балабанчылардан Салман, Сәдир вә башғалары дүнјаны башларына көтүрүб Тутгу чајы дәрәсинә һај-һарај салмышдылар.

Мәчлисин ахырында Фирудин Шимшөк елә бурадача јаздығы тәзә ше'рини охуду.

БУ ДАҒЛАР

Ғәдирбилән елләр, көзүңүз ајдын,
Јенә Шамилини, көрдү бу дағлар.
Ај Делидағ, јәгин күнләри сајдын,
Дәрд-ғәми ғәлбинә һөрдү бу дағлар.

Чичәкләрин ачды, вахтсыз солса да,
Икидләри елдән хәбәр алса да,
Мешәсиндә төк-төк түлкү олса да,
Јетириб јенилмәз мәрди бу дағлар.

Кәләр аг үстүндән силинәр ғара,
Ғалмаз ел-обанын ғәлбиндә јара.
Шимпәјәм, әдаләт көләндә кара,
Атар үрәјиндән дәрдди бу дағлар.

* Халғ јазычысы Әли Вәлијев

Елө бил, халг неч Шамил Дөлидағын бир дө кери га-
йдачағыны хөјалына көтирмирди. Лакин Шамил бу күн
ел-обадан ажрылыб Көлбөчөрө, сабаһ Бақыја гајытмаға мәч-
бур иди. Сөһөрдөн бөри севиниб шадјаналыг едәнләр Ша-
мили хөјир-дуа илә јола салдылар.

Шамилкилин гајытдығы јолда милли чамаааты от ча-
лырды. Шамил машындан дүшүб Новлу булагдан әјилиб
су ичөндө Ејваз адлы бир киши ону узагдан таныјыб ғыш-
гырды:

—Ај чамаат, Шамил!

Бу сөзү ешидөн отчаланлар көрәнтиләрини бир төрәфә
атыб булагын үстүнө төкүлүшдүләр. Азча јухарыда бир сү-
рү гојун отлајырды. Ејваз киши нө дедисә гојун сүрүсүнү
булагын үстүнө ендирдиләр. О һирсләнди:

—Әјө, бөс нијә дајанмысыныз?

Һәрә бир гојуну тутуб кәсмәјә башлады. Шамилин,
Фирудин Шимшөјин вә онларын јолдашларынын етираз
етмәләринә бахмајараг бир нечә гојун кәсилди. Ону да де-
јөк ки, Милли көндләриндө бөјүк устад Ашыг Алынын бир
чох гоһумлары јашајыр. Шамил Дөлидағын ата бабасы да
Милли нәслиндөндир.

Шимшөк, ажрылыг дәми чатанда елин рәғбәтиндөн һөд-
диндөн артыг мүтәәссир олуб гәлб сөзләрини ше'р дили
илә белә сөјләди:

СИЗӘ

Еј улу миллиләр, шир үрәклиләр,
Анамызын сүдү һалалды сизә.
Гәлбиниздә олан јенилмәз төпәр,
Дүнјада ән бөјүк чәләлды сизә.

Көрдүм бу дағларда әр оғду әри,
Бурда мәһәббәтин јохду гәдәри.
Шамилди чопдуран мәрд үрәкләри,
Бу да бир үғүрлү игбалды сизә.

Мәрд оғлундан өтрү елләр ағлады,
Ону көрән кими чопду, чағлады,
Фирудин гәлбиндә дастан бағлады,
Бахыб ума дағлар мат галды сизә.

Һәмин күнүн сәһәриси Шамил Көлбөчөрин јахынлы-
ғында олан Истису шәләләсини зијарәт едиб Бакы шәһә-
ринә гајыдасы олду. Чохлу дост-танышла шәләләнин үстү-
нә кәлдикдә бурада јашы јүзү кечмиш бир гары көрдүләр.

Шамил гары нөнөнин гышда чох гар тутан Бөзирхана кэндиндөн олдуғуну өйрөниб зарафатла ондан сорушду: — Нөнө, гышда сизин кэндө гар олур?

Гары нөнө мөһрибанлыгла деди: — Оғул, көрүнүр сөн буралы дежилсөн. Гышда гарын ма'дәни бизим кенди.

Гары нөнө Шамили танымады. Бурада олан Тапдыг Моллабајрамлы ондан сорушду: — Нөнө, Шамил мүеллим адында адам ешитмисәнми?

Бу сөзү ешидөн нөнө үзүнү гибләјө тәрәф чевириб гар-гыш етмөјө башлады: — Худаја, худавәнди аләм, сөн өзүн Шамилә гара јаханларын үстүнө даш јағдыр.

Гары нөнөнин бу һәрәкәтиндөн көврөлән Тапдыг киши дилләнди: — Аначан, сәнинлә зәрафат едөн Шамил мүеллим өзүдүр.

Гарынын бу һәрәкәтиндөн Шамилини көзү јашарды, нөнөнин әлиндөн өпүб анчаг белә дејө билди: — Шамил мөнәм.

Бу сөзү ешидөн гары нөнө једди аддым араланыб деди: — Әһд етмишәм ки, Шамил кәләндө једди аддым јернән сүрүнүб торпағы үзүмә сүртәм.

Шамил гары нөнөнин ағ сачларындан өпүб буна имкан вермәди.

Фирудин Шимшәјин дә көзләри јашармышды. О да бу һадисәјө һејранлыгла бахыб нә исә јазырды. Шимшәк дә онун әлини өпүб башлады, нә башлады:

дәјишмәрәм мән

Ај нәнә, кәсилән бир дырнағыны,
Илчијә, мәрчана дәјишмәрәм мән.
Гәлбимдә јурд салан гәјрәт бағыны,
Чәннәти-ризвана дәјишмәрәм мән.

Бу һәјат јохушду, енишди хејли,
Сөн варсан, олмасын Шамил килејли,
Тәмиз үрәјинин һағтады мејли,
Мин-мин күлүстана дәјишмәрәм мән.

Бу гоча дағлартәк сән вәфалысан,
Демә јүзү кечмиш гоча гарысан,
Фирудин Шимшәјин ифтихарысан,
Сәни бу чаһана дәјишмәрәм мән.

Гары нөнө илә чох бөјүк хәтир-һөрмәтлә худаһафизлә-шиб Шамил Дәлидағы Бәрдә шәһәринә кими апарыб ора-дан Бақы шәһәринә јола салдылар. Шамил Бақыда шәрти

азадлыгда олдуғу мүддөтдө достларын гајғысы  һат һсинд  олду,  һени- һени достлар газанды. Онун с даг тли достлары рајонлардан да к либ тез-тез Шамил  баш ч кдил р, м ч-лисл р т шkil етдил р, ону дарыхмаға   мадылар.

Јазычылардан в  шаирл рд н С л јман Р һимов,  ли В лијев, Бајрам Бајрамов, Б хтијар Ваһабзад , Гасым Гасымзад , Гулу Х лилли, Х лил Рза, Илјас Тапдыг,   сејн К рдоғлу,  нв р Рза в  бир чохлары Шамил јолунда ол-мазын  зијј т ч кдил р. Јол ишчиси Ваһид Р һимов, Ма-лик Лачынлы, мајор  л ддин  з ш хси машинлары ил  Шамилин с р нчамында олдулар. К рч станлы алим Б х-тијар Абдуллајев, гахлы мајор Бегај, лачынлы Б бир, д р -л зли кеофизик Н би, лачынлы Мирз хан һ ким, имишли Г др т, нахчыванлы С ф р ли Бабајев, һ ким Бахыш   -сејнов, к рд К јаз Р һанлы, к рд Јунис К јсулу, ағдамлы   мз   лијев, сисјанлы Хызыр кими бир чох т п рли, геј-р тли в  г дирбил н в т н  владлары Шамил  б ј к гајғы к ст рдил р, онун башына д вранын һагсыз м сиб тл р к тирм си бар д   з е'тираз с сл рини учалтдылар, халғы һ гиг тд н һали етдил р.

Нахчыванлы алим С ф р ли Бабајев Шамил  б һтан атылдығыны д гиг билдикд н сонра санки евинд  јас сах-лады. Бир ил Шамилин вахт ил  она бағышладығы сазы к јн кд н чыхармады. Шамилин досту, нахчыванлы алим С ф р ли Бабајев, Шаһбуз рајонунун танынмыш ел ағсаг-галы Садыг Садыговла в 'д л шиб Шамили к рм к үч н Бакыја јола д шд л р. О вахт Шамил ислаһ  м к д ш р-к синд  иди. Узак м саф ни сона ј тириб һ р ики г дир-бил н Шамил сахланылан д ш рк нин һ ј тин  к либ чат-дылар. Шамилл  к р шм к үч н ичаз  д  алдылар. К -р шм ј  вахт ј т нд  С ф р ли Бабајевин ел  бил ки, ајағлары ј р  мыхланды. О, д рин һ ј чан кечирди. Ша-милл  бел  ј рд  к р шм ј  х јалына к тирдикд  лап сар-сылды. Ј гин етди ки, Шамилл  к р шс  үр ј  д зм ј  д  бил р. Нахчывандан узак м саф ни г т едиб к л н С ф -р ли м  ллим к зунд н лејсан с з л -с з л  Садыг кишиј  деди: — С н кет Шамилл  к р ш, саламымы она ј тир, м ним  в зимд н алнындан  п, амма бурада олдуғуму билм син.

Садыг киши Шамилл  с миими к р шд , бут н Нахчы-ван  һлинин она үр кд н јандығыны с јл ди. Ајрыча ола-раг С ф р ли Бабајевин саламыны она ј тирди. С ф р ли м  ллимин ады ч кил нд  Шамил к вр лди. Орадача бир ше'р јазыб С ф р лиј  чатдырмағыны хаһиш етди:

КƏЛДИН

Гардаш, елө сандым чох зəһмəт чəкиб
Нахчывандан мəнə дəймəжə, кəлдин.
Гəлбин гəм бағында солмаз күл əкиб,
Узагдан достуна кəмəжə кəлдин.

Бəһтаны атыбды бир надан, дəли,
Билир Сəфəрəли, Нахчыван ели.
Мəни тора салыб алчағын фə'ли,
Зəнн етдим бəһтаны əймəжə кəлдин.

Шамилəм, бу дунја елүм-итимди,
Атасыз јох, елсиз галан јетимди.
Халгын мəһəббəти бəрəтимди,
Сəн бу нəгигəти дəмəжə кəлдин.

Сəфəрəли Нахчыванда Назирлəр Совети сəдринин биринчи муавини оlanda, Шамил дə Кəлбəчəрдə рəјон ич-раијјə комитəсинин сəдри ишлəјирди. Онларын достлугу о вахтдан башланмышды. Сəфəрəли Бабајев ишдөн чыханда Шамил она бир саз вə сазын теллəри арасында белə бир ше'р дə кəндəрмишди:

ЈЫХЫЛМА

Јыхыланда палыд кими дəј јерə,
Дизлəрини бүкə-бүкə јыхылма.
Елə дəј ки, «ох-вај» — десин даг, дəрə,
Үрəјини сəкə-сəкə јыхылма.

Өмүр ики дəјил едəсəн сəһви,
Əл чиркидир жүдмə газанчы-нəфи.
Дунјанын малына сатма шəрəфи,
Кəз јашыны тəкə-тəкə јыхылма.

Дага бел бағлама, вулкан учураp,
Шамил, вермəз она аман учураp,
Галаја күвəнмə, заман учураp,
Арханы еллəрə сəјкə, јыхылма.

Кəлбəчəрдə, Ағдамда, Лачында вə башга јерлəрдə бир чохлары хəјир ишлəрини, назырлыг кəрдүклəри тəјлары дајандырдылар. Гој, дастаны охујуб динлəјəнлəр инчимə-синлəр. Бурада Шамил гајгыкешлəринин намысынын адыны чəкмəк имкан харичиндəдир.

Фирудин Шимшəк Шамилин дəрдини ел-оба ичəрисин-дə јаймагла, үзəринə атылан бəһтана барышмаз мубаризə апармагла кифајəтлəнмирди.

Чохлары она ше'рләр һәср едирди. Хәлил Рза кими
уһад шаир «Вәтән оғлу» адлы поемасынын бир нечә бән-
диндә көрүн нә жазыр:

ФӘХРИМИЗ

Сәфәрдә таныһыр деһирләр инсан,
Сәфәрдә көнлүмә ахды Фирудин.
О, бир бағбан олду, мән бир күлүстан,
Дөндү күлүстана бахды Фирудин.

Кәлбәчәр чәннәти, Төртәрин үстү,
Дәди бурһумуза әтирли түстү.
Гәдәһә аловму, атәһми сүздү,
Ја салхым гәлбини сыхды Фирудин.

Сечдик масабәји көрәк нәји вар,
Аһта, јаваш-јаваш көзәрмәји вар.
Арыг синәсиндә шир үрәји вар,
Өзү од, бизи дә јахды Фирудин.

Үздән бахан сөйләр гүдрәти һаны?
Бир дә көрәрсән ки, ачды мејданы.
Гызмыш, једди башлы бир әждаһаны,
Тутду боғазындан јыхды Фирудин.

Хәлил, јолун дүшсә бир чәһәннәмә,
Јолдаһын одурса, горхма, гәм јемә.
Мән јаныг чөл идим, тәһнәлијимә,
Сәрин јағыш кими јағды Фирудин.

Мөрдлијинә, Шамилә кәстәрдији сәдагәтә көрә Фирудин
Шимшәјә чоһлу ше'рләр һәср олунду. Көрүн онун һагтын-
да кәлбәчәрли мүһәндис Јусиф Һүсәјн нә деһир, нечә де-
һир:

ФИРУДИН

Гоча Төртәр, Лачын гаја, Дәлидағ,
Гәдәминә чичәк дүзәр, Фирудин.
Фиргәтиндән Чејранбулаг, јүз ојлаг,
Јаз-јај думан, чөндә үзәр, Фирудин.

Бәд нијјәт јаранды вичданы шәлә,
Инанмаздыг шаир дөрдә дов кәлә,
Шамил һагг арады, сән олду ләлә,
Әсл достлар бәлә дөзәр, Фирудин.

Сөз мүлкүнүн Јусиф олду бир зајы,
Вәсфинә тапмады гафилә сајы.

Бәли, әзиз ешидөнлөр тәкчә Фирудин Шимшәк јох, онун иш јолдашлары да Шамили тез-тез јолухмаға кедир, она дәрин рәгбәт кестәрир вә елә бил ки, онун кешијини чәкирдиләр. Бу али мәктәбин мүәллимләриндән: Казым, Акиф, Хүсејнбала, Камил, Огтај, Малик, Бәшир, Шәмистан, Бәхтијар, Абыш, Шаһвәләд, Чәфәр, Сәхавәт, Магсуд вә башгалары Шамилин пәрәстишкарлары идиләр.

Фирудин Шимшәк кетдији бир чох мәчлисләрә Шамили дә дә'вәт едирди. Бурада мәчлисләр Шамил-Шимшәк дастанына чеврилди. Халг Шамил Дәлидагдан мөһбәс ше'рләриндән охумасыны тәләб едирди. О, мәчлис әһлинин тәләбини јеринә јетирмәли олурду. Алимләрдән Бәхтијар Абдуллајевин оғлунун, Гасым Мустафајевин гызынын, Әмирхан Бабајевин оғлунун тојларында Шамил белә ше'рләрини охумагдан чәкинмирди.

ГАЛЫБ

Нәлә бу өлкәдә отуз једдијә,
Сонракы илләрин чох па'йы галыб.
Һагг илә әдаләт билмирәм нијә
Кағызын үстүндә һавајы галыб.

Јер үзүндә мисли јохду кәләкдә,
Һәгигәтин ады галыб диләкдә.
Күнаһсыз инсана чәза вермәкдә
Нә бирчә охшары, нә тајы галыб.

Белә кетсә чәтин әдаләт кәрәк,
Шамиләм, бу диван дәјишсин кәрәк.
Арсыз замананын, јохду шүбһә-шөкк
Һај-һајы кедибди, вај-вајы галыб.

Ше'рләр чамаатын үрәјиндән олурду. Алгышын арды-арасы кәсилмирди. Бу да Шамили руһландырырды.

Фирудин Шимшәк исә белә мәчлисләрдә истәр-истәмәз Шамил Дәлидаға атылан бөһтанын әсассыз олмасындан данышыб халгын диггәтини бу мәсәләјә чәлб едирди.

Бир дефә Кәлбәчәр ашыглары Бакы филармонијасында концерт верирдиләр. Консертин програмы әввәлчәдән тәсдиг олунмушду. Фирудин Шимшәк Шамили, онун алим вә шаир досту Хүсејн Күрдоғлуну да бу мәчлисә апарды. Онлар концертә бир аз кечикдиләр. Чүнки Шамилә ичазә алмаг лазым олмушду.

Шамилин ичәри дахил олдуğunu көрдүкдө һамы ајаға галхыб ону сәмими алгышларла гаршылады. Бурада чыхыш едөн Ашыг Гәмкеш програмы унудуб телли сазла көрөк нә деди:

АҒЛАМАГДАН

Шамил, сән кедәндән һичран сазымда,
Олуб гәм ханасы, тел ағламагдан.
Гоча Дәлидағын бели бүкүлүб,
Јаман јорғун дүшүб ел, ағламагдан.

Ағлым чашыб, һушум итиб, јадым јох,
Бу мейнәти силә билән дадым јох.
Јаныб-јаныб күл олмушам, одум јох.
Нә вахтдан көз олуб дил, ағламагдан.

Сән кедәндән мәчлис вирана дөнүб,
Гәмкеш Мәчнүн олуб диванә дөнүб.
Јарпаглар саралыб хәзанә дөнүб.
Нә вахтдан солубду күл ағламагдан.

Ким исә програма әмәл етмәјин вачиблијини билдирди. Ашыг Гәмкеш Шамил һаггында чамаатын тә'киди илә бир гошма да охујуб гуртаран кими о бири ашыглар мејдана кирдиләр. Онлар һәм Шамилин, һәм дә онун шә'нинә гошдуглары шә'рләри охудулар.

Елә бу вахт алим, философ Салман Шәлвәдәрәли сәһ-нәјә галхды, микрофону әлине алыб Шамил Дәлидағын һәртәрәфли билијә малик, пак гәлбли, үрөкдән, халға бағлы бир шәхсијәт олмасы барәдә үрөк долусу данышды вә бу һамынын үрәјинчә олду.

Күнләр кәлиб кечирди. Нәдәнсә сон заманлар Шамил күскүн кими кәзирди. Буну дујан Фирудин Шимшәк кәһ-лә, ачылсын дејә ону бир мәчлисә апарды. Фирудин Шимшәк мәчлисдә Шамилин пәришан олдуğunu көрүб, онун фикрини дағымтағ үчүн зарафата кечди. О, әлачы Шамилә шә'р охутдурмагдә көрдү, ону дөбөртмәк үчүн пәришан олмасынын сәбәбини сорушду. Шамил Дәлидағ шә'р сәјлә-мәклә үрәјини бошалтды, Шимшәк дә ону чавабсыз гојмады.

АҒЛАР

Алды Шамил Дәлидағ

Гәлбимин вулканы түгјән ејләсә,
Дағлар јанар, Муған донар, Мил ағлар.

Багарыб дәрди ми дилим сөйләсә,
Нәр сыхылар, шир жыхылар, фил ағлар.

Алды Фирудин Шимшәк

Һәр кәсә илишсә шәрин гармағы,
Гол сарынар, биләк сынар, әл ағлар.
Кимин гәмдән олса кенлүнүн бағы,
Бүлбүл учмаз, гөнчә ачмаз, күл ағлар.

Алды Шамил Дәлидағ

Шәр әјнинә кејсә сәһрли күркү,
Гыш күнү јаратса төһмәтдән бүркү,
Инсана јүкләнәр хәчаләт јүкү,
Шәлә әзәр, күрәк безәр, бел ағлар.

Алды Фирудин Шимшәк

Гезанын торуну иблис һәрәндә,
Ону пак инсана рәва көрәндә,
Буна дағ дөзмәјиб од пүскүрәндә,
Алов сачар, зирвә учар, тил ағлар.

Алды Шамил Дәлидағ

Ифтира санчанда кор илан кими,
Һәгигәтә диван гурулан кими,
Бир свин сүтүнү вурулан кими,
Талә дөнәр, очаг сөнәр, күл ағлар.

Алды Фирудин Шимшәк

Күнәш пәрделәниб кендән баханда,
Гәлбин булудундан шимшәк чаханда,
Көздән јаш јеринә лејсан аханда,
Дәрә чошар, чајлар дашар, сел ағлар.

Алды Шамил Дәлидағ

Фитнә нә утанды, нә дә әринди,
Јолумда газдығы гују дәринди.
Һајына чатмаса әрәнләр инди,
Шамил кәлмәз, оба күлмәз, ел ағлар.

Алды Фирудин Шимшәк

Батан һагг чүчәриб бары јетишәр,
Фирудинәм, галхан туфан өтүшәр.
Мәрдләр һаја јетәр, јара битишәр,
Вахты чатар, фитнә јатар, фел ағлар.

Доғрудан да мәрдләр һаја јетишди. Кизли фәалијјәт кәстәрән «Шамили мүдафиә комитәси» ағсаггалларын, зијалыларын васитәсилә чох јерә әл атды, чохуна ағыз ачды, тәдбирләр төкдү, нәтичәдә Шамилин јенидән һөбсханаја гәјтарылмасы планы позулду.

Бу һадисәдән аз сонра Шамил Дәлидаг бир күн хәстә-
ләнди, јатмалы олду. Фирудин Шимшәк, Әһмәд һәпо Ве-
дили, Малик Лачынлы вә Бәбир Мирзәјев онун јанына кә-
либ һәкимә мурачијәт етмәји мәсләһәт кәрдүләр. Шамил
буну лазым билмәди вә алды кәрәк нә деди:

САҒАЛЛАМ

Бир чанандан өтрү чаным чан верир,
Әһвалым хәбәр алса, сағаллам.
Ја јухуда кәрсәм о дәрман верир,
Ја да, мени јада салса, сағаллам.

Тәләјин үлдүзү нуруну сачса,
Гәлбини кизлинчә әксимә ачса,
Она оғрун бахыб додағы гачса,
Ширин хәјаллара далса, сағаллам.

Јолум дүшсә бир вахт кәздији баға,
Мин сәчдә ғыларам һәммин торпаға,
Әлим дәјсә әли дәјән јарпаға,
Мәнә бу вахт нәсиб олса, сағаллам.

Һаны меним кими гәлби јаралы,
Чәсәдим галыбды чандан аралы,
Јөнү бәри бахыб о дағ маралы,
Узагдан гејдимә галса, сағаллам.

Бир от битирәрми олмасады су?
Јарсыз бар верәрми гәлбин арзусу?
Шамилин өлмәјә чохду горхусу,
Башым үстә киприк чалса, сағаллам.

Арадан бир мүддәт кечди. Шамилин Бакы шәһәриндән
бир аддым да олсун кәнара чыхмасына јәнә дә ичазә вер-
мирдиләр. Достлар Шамилин бүтүн аилә үзвләрини кәти-
риб онунла кәрүшдүрүрдүләр. О, һәлә орта мәктәбдә оху-
јан ушагларына — Халидә, Бәрзанијә, Тәһминәјә, һәжара
вә Зүлфијјәјә нәсиһәт етди ки, халғы, вәтәни севмәкдә
она бәнзәсинләр, јахшы охујуб али тәһсил алсынлар вә
чанла-башла һәмишә ел-обаја хидмәт етсинләр. Шамил ис-
тәкли атасы Сәлимин онун өзүнә етдији вәсијјәтләрин бир
нечәсини чијәр-параларына хатырлатды:

1. Һәмишә халг үчүн ағлајын. Халг үчүн ағлајан кәз
кор олар дејибләр. Лакин белә кәз јәнә дә башга кәзләр-
дән ишығлы олур.

2. Вәтән, халг вә дост јолунда чанынызы да әсиркәмә-
јин. Һәр үчүнә дә сәдагәтли олун.

тә-
Ве-
кә-
ил

3. Гонаг габағындан гачмајын. Имкансыза әл тутун.
Һеч кими гапыдан наумид гәјтармајын.

4. Етдијиниз јахшылығы дилинизә кәтирмәјин. Сизә
јахшылыг сдәнләр барәсиндә һәр јердә хош сөзләр даны-
шыя.

5. Чәтин күндә дәјанәтли олун. Зүлмәт ичәрисиндә дә
бачарыб ишыг ахтарын.

Шамилин өвладлары дәјиләнләрә әмәл сдәчәкләрини
гәтијјәтлә билдирдиләр. Бир нијјәтлә Шамил мә'зунијјәтә
чыхыб Көјчәјә кетди. Бурада ону күрдләр, азербәјчанлы-
лар, бөјүк һөрмәтлә гаршыладылар, ајағы алтында гурбан-
лар кәсдиләр, онун иши илә мәшгул олан вәкил билдирди
ки, көзәкөрүмәз гүввәләр сәнин јолуна чәпәр чәкибләр.
Она көрә дә һәләлик көзләмәк лазым кәлир. Бу үмиди дә
пуча чыхан Шамил Дәлидаг Көјчәдән Көјсу кәндинә досту
Јунисин свинә кәлди. Көјчәнин адлы-санлы адамлары Ми-
кајыл, Чәмшид вә башгалары Шамили зијарәт етмәјә топ-
лашдылар.

О, бурадан гоншу Кәлбәчәрә — өз свинә кедиб мә'зу-
нијјәтинин галан һиссәсини орада кечирмәк истәјирди. Ју-
нис Абдуллајев сәһәр Бакы шәһәринә келдәчәјди. Шамил
мәктүб јазыб институтда декан ишләјән Фирудин Шимшәјә
чатдырмағы ондан хаһиш сди. Мәктүб саһибинә чатды-
рылды. Инди дә ешидәк көрәк Шамил досту Шимшәјә нә-
јин галмадығыны билдирди:

ГАЛМАЈЫБ

Ишләрим дүшүбдү дүјүнә, гардаш,
Ачмаға әлимдә кирип галмајыб.
Нә белә дәрә олар, нә белә тәләш,
Даһа үз тутмаға јерим галмајыб.

Ким көрүб мәнәки бәләли башы,
Зәһәрә дөнүбдү ағзымын ашы.
Өмрүм бир дәјирман, һәрләһир дашы,
Ону фырлатмаға һәрим галмајыб.

Шамиләм, гәм-кәдәр шаһ әсәримди,
Сәни дә јандыран дәрди-сәримди.
Ел-оба дајағым, достлар ширимди,
Демирәм мејданда ширим галмајыб.

Шимшәк, Шамили бөјүк үмидлә сәфәрә јола салмыш-
ды. О ејрәнә билди ки, Москвада бизим орган ишчиләринә
бахан бир һарамзадә әлә алыныб, Шамилини ишинә бурур-

луг вермәји өһдәсинә көтүрмүшдүр. Фирудин Шамилин ше'рини охужуб гәм көлүнә батды. Дәрин хәјаллара дал-дыгдан сонра нәјин галдыгы барәдә достуна бир чаваб мөктубу јазды. Инди көрәк Фирудин Шамилә нечә үрәк-дирәк вермишди. Биз дејәк, сиз гулаг асын.

ГАЛЫБДЫ

Тәкчә мән јанмырам дәрди-сәриндән,
Бу дәрди елин дәрди, елә галыбды.
Даг-даш дилә көлиб галхыб јериндән,
Көзләрдә силинмәз килә галыбды.

Беһишти итирди бабамыз Адәм,
Оғлуну өлдүрдү Зал оғлу Рүстәм.
Дидәркин салынды сәхалы һатәм,
Фитнә-фәсад изи һалә галыбды.

Фирудин, Бабәкә тор гурду јағы,
Фирдовси мәһбәсин олды гонағы.
Ону хилас етди дастан јазмағы,
Сәнин дә тәлејин белә галыбды.

Белә нағыл едирләр ки, Шамил Дәлидагда сл-обанын дәрин рәғбәти, достларынын түкәнмәз гајғысы, Фирудин Шимшәјин мүбаризәси никбинлик руһу јаратды. О, гәләмә сарылыб чохла чинаслы ше'рләр јазды, дилдә чинас јарат-ма үсулуну көшф етди. Бир чох јени формалы ше'рләр мејдана чыхартды. Формасына көрә јени, һәммин вахта гә-дәр һеч ким тәрәфиндән гәләмә алынмајан, үч чәтинлији чәмләшдирән ше'рләр Шамили елә бил ки, тәзәдән һәјата гајтармышды. Көлин инди Шамилин «Тәкәри шишдән» ад-лы белә бир додагдәјмәз, әввәл-ахыр тәчһиси илә таныш олаг. Үч чәтинлији чәмләшдириб бир јерә, көрүн Шамил Дәлидаг нә јазмышды вә нечә јазмышды:

ТӘКӘРИ ШИШДӘН

Ничат ахтар нәрә, алыш, јаша, јан,
Наһагдан гајытса тәкәри шишдән.
Наданлыг сүләсә кинлә јашајан,
Нејнәсин кечәндә тәк әр, иш-ишдән.

Натараз јетәнә әришди инан,
Наггалдан кен көзсән әр ишди, инан.
Нәдир һәјат? — Арғач-әришди, инан,
Нә десин, данышсын тәк әриш ишдән?

тин
ал-
ваб
эк-

Нәдир нишанәси гејрәт, ар-хасын,
Налајиг диләди: — Әјил, арха сын.
Нијјәти әјриләр јыхса архасын,
Нақаһан сндирәр тәк әри шишдән.

Није чичәк әкдин, сән тикан дәрдин?
Нә ағла, Дәлидағ, нә тикан дәр, дин.
Нәрсәнсә, шиш етсә чијәри дәрдин,
Нә'рә чәк, ел јансын, тәк әри шишдән.

нын
дин
әмә
ат-
ләр
гә-
ији
јата
ад-
ыш
мил

Динләдијиниз бу тәчнисдә доггуз һәрф олмадығына кө-
рә додагдәјмәздир, бүтүн мисралары ејни һәрфлә башланыб
һәмин һәрфлә гуртардығына көрә әввәл-ахырдыр. Ше'рин
чинасла јазылмасы, додагдәјмәз вә әввәл-ахыр олмасы үч
чәтинлијин бир јердә чәмләнмәсидир.

Бәли, ел-обанын вә достларын рәғбәти онун исте'дады-
ны ганадландырырды. Шамили јени-јени ше'рләр јазмаға
һәвәсләндирирди. О, бунун нәтичәсиндә «додагдәјмәз гәзәл-
ләр», «додагдәјмәз чинаслы рүбаиләр», «додагдәјмәз төрәмә
гошмалар», «додагдәјмәз чинаслы бајатылар» кими бир чох
јени шәкилли ше'рләр јаратды. Бу имканлары јаратдығына
көрә Шамил сахланылан дүшәркәни рәиси мајор Мөһәр-
рәм Дашдәмирова да мин сағ ол дејәк.

Бир күн Шамил Дәлидағ «Килавар» чајханасында оту-
руб Фирудин Шимшәјин јолуну көзләјирди. Она јахын
столда отуран дөрд нәфәрин арасында гызгын мұһабисә ке-
дирди. Онлар Шамил Дәлидағла Фирудин Шимшәк достлу-
гундан һејранлыгла данышырдылар. Лакин онлар һәләлик
бу достлары үздән танымырдылар. Буна бахмајараг үрәк
долусу сәһбәт ачыб һәр ики достун сағлығына бадә гал-
дырдылар. Бурада отуранлар малијјәчи Бәдир, кеодезист
Нәби, капитан Чаббар вә шинчи Сәмәд иди.

Нәби сәһбәт әснасында јолдашларындан сорушду: —
Шамил Дәлидағы танымадығы һалда онун уғрунда мұбари-
зә апаран Фирудин Шимшәк көрәсән нечә адамдыр?

Бајагдан бәри онларын сәмими сәһбәтигә дигтәтлә гу-
лаг асан Шамил Дәлидағ өзүнүн кимлијини нишан вермә-
јиб алды көрәк Фирудин Шимшәји бу вәтән оғулларына
нечә танытды:

ФИРУДИН

Гој мән сизә иснад верим, а гардаш,
Гүдрәтдән јаранан нурду Фирудин.
Дост даш гојан јерә о да гојуб баш,
Дүшмәни көзүндән вурду Фирудин.

Дерин зөкалыды, итиди зенди,
Гөзәби дашанда, учурду бөнди,
Һагга архаланыб, халга күвөнди,
Гәлбәрдә тахтыны гурду Фирудин.

Гәлбинә көтүрдү ағыр шәләми,
Гоҗмады сынмаға јазан гәләми,
Һараја чағырды бүтүн әләми,
Шамилин тајында дурду Фирудин.

Сөз тамама јетән кими Фирудин дә кәлиб чыхды. Һәр ики досту таныдылар, гардаш кими һал-әһвал тутдулар.

Шамилин нөдәнсә дарыхдығыны көрүб бир зәфе Фирудин Шимшәк мајор Дашдәмировдан үч күнлүә ичәзә алыб ону кәзмәјә апармаг гәрарына кәлди. Достлар Бақынын Шамахы јолунда ичәрисиндә ики нөфәр дә әјләшмиш бир шәхси машина минмәли олдулар. Јолда машина саһибни магнитофону ишә салыб ленти охутдурду. Јолчулар бир нечә маһны динлөјөндөн сонра магнитофондан ашыг авазы учалды. Ашыг Сакит Гурбан Шамилин «Јазылмыш» рәлифли гошмасыны шөвглә охуду:

ЈАЗЫЛМЫШ

Көзәл бахышындан дастан охудум,
Дөрдләримә орда чарә јазылмыш.
Јалварыб көзүндән аман охудум,
Көр мөним тәләјим һара јазылмыш.

Сән күлүмсә, атым гәми, көдәри,
Ғашы чатсын дәрдин олмаз гәдәри.
Көзләрин бәхтимин өмүр дөфтәри,
Орда һәм ағ, һәм дә гара јазылмыш.

Сәнсән мөним арзум бу јер үзүндә,
Наз етмә, билирсән буну өзүн дә.
Билмирәм, нөдәнсә ала көзүндә,
Шамили чөкәрәм дара јазылмыш.

Шамил Дәлидағ Шимшәјин дизиндән басыб машина саһибиндән хөбәр алды: — Ше'р киминдир?

Сүрүчү дилләнди: — Ше'р Шамил Дәлидағлылар. Шамил сынајычы нөзәрлә сорушду: — Мөкәр онун һарада олдуғуну билмирсиниз? Нә ихтијарла онун ше'рини лентә көчүрмүсән?

Сүрүчү Шамилин үзүнә тәрс-тәрс бахыб деди: — Бәли, Шамил Дәлидағын наһагдан һарада сахландығыны билдијимә көрә онун ше'рләрини лентә јазмышам. Ғалды ихтијар

мәсәләсинә, онун сәнә дәхли јохдур, о мәним шәхси ишимдир.

Шамил онун бу чавабындан гәлбән разы галыб, бу вәтән оғлунун гејрәтинә үрәјиндә гибтә едиб бир дә дилләнди: — Јахшы иш көрмүрсән, бундан өтрү башын агрыја-чаг. Бир дә бизим ким олдуғумузу билсәјдин, јәгин ки, белә чәсарәт етмәздин.

Машын саһиби һирсиндән додағыны дишләјиб магнитофону јенә ишә салды. Ордаң мөшһур ханәндә газәхлы Баба Мирзәјевин ифасында Шамилин бир гошмасы сәсләнди.

ЧӨКӘР

Көзәл, һүснүндәки о көзәллијә
Бахса күл-чичәк дә хәчәләт чөкәр.
Бәс онда дә көрүм бу јазыг чаным,
Мән сәнә баханда нә һаләт чөкәр?

Гамәтин дастанды дилдә, ағызда,
Көрсә сәни Ширин — о пәри гыз да,
Көзәлләр һесабы олан кағызда
Өз ады үстүндән гара хәтт чөкәр.

Һәсрәтин чохуну ејләди хәстә,
Һәр рәссамам дејән дүшсә дә гәсдә,
Көзәл, чамалыны ағ кағыз үстә
Рафаелдә олан мөһарәт чөкәр.

Сәни көрсә белә дајанар гоча,
Һүснүндән утаныб ај чыхар кечә.
Күнәш дә билмәз ки, кизләнсин нечә,
Булуддан үзүнә о бир сәдл чөкәр.

Аманды, Шамили ејләмә саил,
Көзүн чан алмаға һамыдан гаил.
Мән дә чан аланам дејән әзраил,
Бирчә бахышындан хәсарәт чөкәр.

Шамилин һәдәси сүрүчүнү лап тәбдән чыхартды. — Әлиндән кәләни ики габа чөк, дејиб магнитофонун лентини ирәли-кери чәкиб нәјисә ахтарды вә тапды. Сонра Шамилин бир нечә ше'рини дә магнитофон лентиндә сәсләндирди. Бундан сонра сүрүчү үзүнү Шамилә тутуб: һә, үрәјин инди јеринә кәлдими? Үрәјимдән тикан чыхды, кет мәнә нә едирсән ет, — деди.

Шамил бу дөфә аста-аста пычылдады: — Нә дејим валлаһ, ганыны башына алыб кәзирсән.

Машын саһиби гезәбини сахлаја билмәди: — Нә јекә-јекә данышырсан? Артыг-узун сөз лазым дејил. Машындан дүш ашағы, кет хәбәр вер мәни тутсунлар. Шамилдән артыг адам дејиләм ки,... Сән һеч Шамилин бир дырнағы да олмасан. Дүш дејирәм, дүш, чиними төпәмә чыхарма.

Сүрүчү машины сахлады. Фирудин Шимшәклә Шамил динмәз-сөйләмәз машинындан дүшдүләр. Сүрүчүнүн гәтијјәти, чәсарәти, горхмазлыгы Шамилин дәрд-гәмини гәлбиндән силмишди. О, кәзләри јашармыш һалда сүрүчү тәрәфдән гапыны ачды, әјилиб онун алнындан өпдү вә һеч бир сөз дејә билмәди. Сүрүчү Шамилин бу һәрәкәтинә мат галды вә өз-өзүнә деди: — Мән машинындан дүшүрүрәм, о, исә үстәлик алнымдан өпүр. Дәлиди, нәди? Јохса мән јуху көрүрәм?

Фирудин Шимшәк мат-мат вә тәәччүблә Шамилә бахан сүрүчүнүн чаш-баш галдығыны көрүб ирәли јериди вә меһрибанлыгга деди: — Гардаш оғлу, анадан әмдијин сүд һалалын олсун. Гәлбиндәки гејрәтә, сәндәки кишилијә мин әһсән! Бил вә акаһ ол, бајагдан бәри сәниңлә данышан Шамил өзүдүр.

Сүрүчү: — Аллаһ мәни өлдүрсүн, көр мән нә иш тут-дум, — дејиб машинындан дүшдү Шамили гучаглајыб һәнкүрмәјә башлады. Кечдән-кеч дилләнди:

— Әјә, башыңызә дөнүм, бәс бу бојда да зарафат олардымы? Биабыр олуб кетдим.

Сүрүчү — Сән өләсән, јәгин о, Фирудин Шимшәк дејилән, ады дилләр өзбәри олан сәнсән, — дејиб ону гучаглады, үзүнә хош сөзләр јағдырды. Тәзәдән машина әјләшиб јолларына давам етдиләр. Сүрүчү јолда тез-тез үз истәјирди. Сүрүчүнүн бу һәрәкәтинә чаваб олараг Шамил Дәлидағ өз үрәк сөзләрини көрүн нечә деди:

ИНАН

Еј төпәрли гардаш, мин чаным олса,
Һамыны јолунда гыјарам, инан,
Анд олсун Аллаһа, имканым олса,
Гызылдан бүстүнү гојарам, инан.

Бајагдан үрәјим даға дөнүбдү,
Көнлүм бир чичәкли баға дөнүбдү.
Дилим лал дајаныб, гәлбим динибди,
Сәни өз гардашым сајарам, инан.

Инчимәк нә сөздү, азы, ән азы,
Сөндөн дунја гәдәр галмышам разы.
Шамил Дәлидағам, көкләйиб сазы,
Адыны елләрде јајарам инан.

Достлар ел-обадан чох бөјүк һөрмәт-иззәт көрүб сәфәр-
дән хош тәәсүратла кери дөндүләр.

Бир күн јенә дә дәниз ғырағында гәрибә бир әһвалат
баш верди. Шамил Дәлидағла Фирудин Шимшәк отуруб
дәрләширдиләр. Дост-танышлар да кәлиб онларын јанында
әјләшди. Дөрд нәфәр дә онларын сәмтиндә отуруб сәһбәт
сдирди. Онларын үчү һәр ики мұбаризә достуну таныјыб
кәлиб чох мөһрибанлыгла көрүшдү. Лакин отуранлардан
бири өзүнү көрмәмәзлијә вуруб јериндән ғымзанмады. Ша-
мил Дәлидағ ону дәрһал таныды. һәмин дөлөдуз Шамилин
тора салынмасында маја гојанлардан бири иди. Шамил
нифрәтлә ону сүзүб Фирудинә мәсәләнин нә јердә олдуғу-
ну билдирди. Фирудин Шимшәк гәләмини кағыз үзәриндә
кәздириб јаздығыны һүндүрдән охуду.

төкүләчәкди

Һәр кимин гаранлығ варса көнлүндә,
Шәфәгләр өнүндән әкиләчәкди.
Ғалынлығ чох олар надан көнүндә,
Бир күн ондан көшә чәкиләчәкди.

Судан тәмизләнсин көрөк чамағлар,
Һәмишә чағ олмаз саттын дамағлар.
Ағ үстә салыннан гара јамағлар,
Елин гүдрәтијлә сөкүләчәкди.

Шимшәјәм, дејирәм коллутдан атан,
Намөрд көлкәсиндә јалланыб јатан,
Билсин затығырығ, араны гатан,
Једији бурнундан төкүләчәкди.

Башыны кизләтмәјә јер тапа билмәјән һәмин шәрәфсиз
алчағ арадан әкилмәкдән башга јол тапмады.

Отуранлардан бири Шамилә деди: — Де көрүм вәтә-
нин, гәдирбилән халгын, Фирудин Шимшәк кими достла-
рын јолунда нә етмәјә дөјәр?

Шамил Дәлидағын руһу ачылды. Суалы чавабсыз гој-
мады:

ДӘЈӘР

Вәтәнә зәррәчә фәдасы варса,
Дәрин дәрјаларда батмаға дәјәр.
Етибарлы бир дост дарда галарса,
Чаны даһан селә атмаға дәјәр.

Адын ештирамла јад олсун дәјә,
Дәрд-гәм синәләрдә јад олсун дәјә.
Халғын көңүл еви шад олсун дәјә,
Үрәји торнаға гатмаға дәјәр.

Мәним олсун һәр бир достумун јасы,
Көјдәсә дәрдинин дәрман-давасы,
Мин ил ајағалын, сөзүн ғысасы,
Јол кедиб улдуза чатмаға дәјәр.

Чанымын гәдәри чатсајды минә,
Шамиләм, ғыјардым халғыма јенә,
Фирудинтәк досту тапмағ наминә,
Јуз ил дә зинданда јатмаға дәјәр.

Гәрибә бир әһвалат да Шамил ичазә алыб евләринә кедәндә баш верир. Кәлбәчәрин Гузәјчиркин кәндиндән Әскәр вә Көјчәк адлы көздән шикәст әр-арвад Шамилин көрүшүнә кәлирләр. һәр икиси нурани гочалар имиш. Гары нәнә тәәссүфлә дәјир:

— Шамил, гадан алым, ај оғул, јерин алтындан харицлә данышанда нијә гапыны ачаг гојурдун ки, кәлиб сәни тутсунлар? Шамил бу нурани нәнәјә вә чаваб верәјди? Әлачсыз галыб деди: — Ај ана, ешитдијин јалан сөздүр.

Әр дәрһал дилләнди: — Көрдүн ај арвад. — Инди мәним сөзүмә кәлдинми? Сәнә демәдимми Шамил балам ештијатсыз адам дәјил, гапыны ачыг гојмаз. Өзүн өз гулагларынла ешитдинми?..

Гары нәнәнин үзүндә бир севинч әламәти көрүндү, вә деди: — Худаја, бу күнә шүкүр, нә јахшы дәјиләнләр јалан имиш.

Шамил Дәлидағ һаггында јайылан белә ифтиралардан чоһ данышмағ олар. Бу шајиәбазлары бүтүн ел-оба, Фирудин кими достлар һәр јердә русвајчылыг атына миндириб сусдурурду.

Бу дастанын јаранмасында Шәкидә ишләјән кәлбәчәрли Аллаһверди Чәфәровун вә дағыстанлы ләзки Ашыг Сакит Гурбанын бөјүк ролу олмушдур. Аллаһверди һадисәләри вә јаранан шәһрләри гәләмә алмыш, топламыш, Ашыг Сакит бу јазылар әсасында «Шамил Дәлидағ дастаны»ны илк вариантыны јаратмышдыр. О, Шамил вә Шимшәји танымадығы һалда дастаны сөјләјиб магнитофон лентинә јазмыш

вә бу ленти Шамил Дәлидаға вә Фирудин Шимшәҗә һә-
диҗә көндәрмишдир. Нәһајәт, Ашыг Сакит бир күн Бақы
шөһәринә кәлиб әввәлчә Фирудин Шимшәклә көрүшүб вә
бирликдә Шамили көрмәҗә кетдиләр. Фирудин бир ашыг
мәчлиси дүзәлтди вә дост-танышлары бура дә'вәт етди.

Ашыг Сакит мөләһәтли сәслә, үгүн һаваларла дастаны
сөйләди.

Шамил Дәлидағла Фирудин Шимшәк иштирак етдиҗи
һәр мәчлисдә, јол сәфәриндә марағлы һадисәләр баш ве-
рирди, јени-јени ше'рләр јаранырды. Достлар бир күн јенә
Шамилин шәрәфинә мәчлис тәшkil етмишдиләр. Бурада
чыхыш едәнләр Фирудин Шимшәјин инсанпәрвәрлијиндән,
Шамилә олан дәрин рәғбәтиндән, онун јолунда апардығы
барышмаз мүбаризәдән кениш сәһбәт ачдылар. Ашыг Са-
кит дә бу мәчлисдә иштирак едирди. О, сазы көјнәкдән
чыхардыб алды көрәк Фирудин Шимшәк һаггында нә деди:

БАШ ӘДИ СӘНӘ

Сәдагәт рәмзитәк, Фирудин Шимшәк,
Дағыстан дағлары баш әјди сәнә,
Доста, е'тибара ким ејләди шәкк,
Даданда бу бары, баш әјди сәнә.

Достлуг дағ јолутәк сәфалы јолду,
Данышдым дастаны ел акаһ олду.
Нечә дәрә әһлинин көзләри долду,
Һишранлы чағлары баш әјди сәнә.

Салса да атындан шәр икидләри,
Мәрдликдән дөндөрмәз мәрд икидләри.
Бизим оғуллары — әр икидләри,
Елин гочағлары баш әјди сәнә.

Доста архасыны чевириб көзән,
Башсыз галды бахты, жүлмәди бә'зән.
Гөјнунда шир јатан, гарталлар сүзән,
Шејх Шамил ојлағы баш әјди сәнә.

Достлуг дастаныны јазды Көчәри,
Ачды јајлағларын кул-чичәкләри.
Аһылы, чаһылы, ағбирчәкләри,
Лалә јарпағлары баш әјди сәнә.

Ләғәби Көчәри олан ашыг Сакити һәрарәтлә гаршыла-
дылар. О, Шамил Дәлидағ дастанындан бир парчаны да
мәчлис әһлине сазла, сөзлә чатдырды. Мәчлисдә әјләшән-
ләр хаһиш етди ки, Шамил, Мәммәдһүсәјн Шәһријара ча-

ваб оларак јаздыгы «Дәлидағын шөһрәти» поэмасындан бир парчаны охусун. Шамил онларын сөзүнү јерә салмады.

Дәлидағым, чох чәкмишик сәфаны,
Сынамышыг илгарыны, вәфаны,
Көрдүјүмүз јахшы күнү, чәфаны,
Истәмирәм тарихләрдән силинсин,
Кәрәк јазам, нәсилләрә билинсин.

Тәкбачалы гара дамда олардыг,
Ортасында ол=очағы галардыг,
Дөрд-беш ушаг бир јорғана доллардыг,
Тәпикләшиб јорулмушуг, јатмышыг,
Белә=белә боја-баша чатмышыг.

Чох сөкүлмүш өмүрләрин сарајы,
Һајсыз галмыш әсрләрин һарајы,
Афтафада гајнадардыг биз чајы,
Мис долчада, јасты чамда ичәрдик,
Гөнд јеринә јумру шору сечәрдик.

Әкин-бичин дөзмәјәндә гураға,
Дул арвады миндирәрдик улаға.
Дилә тутуб апарардыг булаға,
Јазыг һејван буласа да башыны,
Јудурдардыг тәпәсини, гашыны.

Ики ијнә тахыларды кағыза,
Ад оларды бир оғлана, бир ғыза.
Гојуларды су үстүнә үз-үзә,
Јахынлашыб говушанда ијнәләр,
Каш көрәјдин севинәрди ғыз нәләр...

Чарыглара готазлы бағ тахардыг,
Ловға-ловға дөнүб она бахардыг,
Ғызлар көрсүн дејә кәндә чыхардыг,
Көрүнсә дә шал-шалварын јамағы,
Јенә далдан дикәлдәрдик папағы.

Биз јағмурда әлдә году кәзәрдик,
Кечәлләри ғырх дүјүнә дүзәрдик.
Јер тәрпәнсә, буну белә јозардыг:
Ғызыл өкүз үрпәндириб түкүнү,
О көтүрүр бу дүнјанын јүкүнү.

Илин сону-чәршәнбенин ахшамы,
Тонгал үстән һоппанарды кәнд һамы.
Ғапы-ғапы доланарды бөхт чамы,
Чапан ғызлар јығышанда әл-ајағ,
Ғапыб көмүр, һәм јумурта, һәм бојағ.

Чај ғырағы кизлин јердә дүзәрди,
Һөнәјчиләр кедиб ону кәзәрди.
Ја ғырмызы, ја да гара јазарды,
Сөһәр-сөһәр ағлајана бахајдын,
Ғырмызы шал бағлајана бахајдын.

Нәһәјәт, халгын, республика ичтимаийјәтинин, сәдагәт-ли достларын сә'ји, мүбаризәси нәтичәсиндә Шамил Дәли-дагы вахтындан бир ил әввәл азадлыға бурахмалы олду-лар. Бу мүнәсибәтлә Фирудин Шимшәјин муавини Бәшир Бәшировун һәјәтиндә бир мәчлис тәшкил олунду. Бу мәч-лис дастанын әввәлиндә дејилдији кими сәмими достлуғун, е'тибарын, инсанпәрвәрлијин, гәлб үлфәтинин санки зирвә-си иди. Мәчлисин башында Шамил Дәлидағын дар күн достларынын бир групу әлләшмишди. Көркәмли јазычылар-дан Әли Вәлијев, Гасым Гасымзаде, Гулу Хәлилов, Илјас Тапдыг, Шамо Ариф, һәмчинин Фирудин Шимшәк, Азәр-бајчан Педагожи Институтунун бир дестә мүәллим һе'јјәти Әһмәд Һәпо Ведили, Малик Лачынлы, Ваһид Рәһимов вә гејриләри мәчлис иштиракчылары идиләр.

Бу гејрәт мәчлисиндә сәмими сөзләр ешилдилди. Ин-санлыг борчундан, Вәтәнә вә халға хидмәтин зәрурилијин-дән данышылды.

Фирудинин Шамил һаггында вахтилә јазыб јухарыlara көндәрдији вә бурада охудуғу ше'рләрдән бири белә иди:

ГОША БӨҢТАН, ГОША ШӨР

Дүшүб мәнкәнәјә бир ел әскәри,
Ону сыхыр гоша бөһтан, гоша шөр.
Артыб кайнатын гәми, кәдәри,
Һәрис бахыр гоша бөһтан, гоша шөр.

Ифтира гыздырыб фәсад шишини,
Һијлә гычајыбды гудуз дишини.
Бир вәтән оғлунун дүзкүн ишини,
Баша чахыр гоша бөһтан, гоша шөр.

Фе'л дикәлдиб, фитнә галхыб ајаға,
Ағ јалана кәләк дөнүб дајаға.
Һагг салыныб шөвә рәнкли бојаға,
Чиркаб ахыр гоша бөһтан, гоша шөр.

Доғма ел-обаја садиг галана,
Каманыны халгым дејиб чалана,
Јурдуна үрәкдән бағлы олана,
Гәним чыхыр гоша бөһтан, гоша шөр.

Гәлби гараларын кор олуб көзү,
Көрмүр јери-көјү јандыран көзү.
Дәрәни, тәпәни, јамачы, дүзү
Ода јахыр гоша бөһтан, гоша шөр.

Ел-обанын көзү интизардады,
«Әдаләт зәнчири» бу дијардады.

Догман табияттан шаир дардады,
Ону йахыр гоша бөһтан, гоша шәр.
Талејә бах, ода салыб ким-ким?
Өз дәрдинә шүкүр едәр Нәсими.
Фирудинәм, она јанан тәбими.
Шинә тахыр гоша бөһтан, гоша шәр.

Шамилин азад сдилмәси шәрәфинә тәшкил олунмуш мәчлис кечәлән хејли кечәнә гәдәр давам етди. Сәһәр Шамилин достлары ону чох бөјүк тәнтәнә илә Кәлбәчәрә јола салдылар. Ону Фирудин Шимшәк, Әһмәд Ведили, Малик Лачынлы, Ваһид Рәһимов вә башга достлар мушәјәт етдиләр. Онлар Малик вә Ваһидин шахси миник ма-шынында әjlәшмишдиләр. Јолчулар раст кәлдикләри дост-танышла көрүшә-көрүшә Кәлбәчәр дағларынын көрүндүјү ашырыма кәлиб чатдылар. Шамил голларыны ачыб узагда көрүнән дағлары бағрына басды. Фирудин Шимшәк бир Шамилә, бир дағлара бахыб үрәји атланды, алды көрәк нә деди:

КӘЛИБ

Дағлар, јенә көрдүк тој-бүсатыны,
Башыны учалдан камилин кәлиб.
Чөвләна кәтириб сәјирд атыны,
Гојнуна с тибар амилин кәлиб.

Бәнизи күл ачыб елин-обанын,
Көзү иныглапыб пәнә-бабанын.
Гәми јоха чыхыб дағга чобанын,
Дәјирәм, нә көзәл шад илин кәлиб.

Дөвран ону едә билмәди бир ов,
Фирудинәм, шәри јандырды алов.
Көзүн ардын олсун Дәлидағ, Мүров,
Мүшәјәт етмишк, Шамилин кәлиб.

Шамил Дәлидағын дәстәси һәлә Кәлбәчәр рајону сәр-һәддинә чатмамыш ону гаршыламаға кәлмишдиләр. Көһлән атлар машынларла јанашы чапышырды. Һамы бајрам либа-сы кејинмишди, инсанларын үзүндән севинч охунурду. Тез-тез Шамили машындан дүшүрүб ајағынын алтында гурбанлар кәсирдиләр. Шамилин ағдамлы достлары Зәјнал Новрузлу, Һәмзә Әлијев, Көјчә маһалындан күрд Јүнис, Лачындан Һүсәјн Һәсәнов, Ашыг Унбајын башчылығы илә бөјүк бир дәстә, Јевлахдан, чәми Гарабағдан, Көнчәдән Ирәван, Азәрбајчан вә күрд елләринин нүмајәндәләри вә

бир чох башга јерлөрдөн вөфалы достлар төләсијиб Көлбөчәрә, ордан да Шамили гаршыламаға кәлмишдиләр.

Шамил Дәлидағ доғма торпаға ајағ басдыгда көврәлди, көзүнүн јашы сөзүнә бахмады. Дағы-дашы бағрына басыб өпмәк истәди. Әјилиб торпағы дөнә-дөнә өпүб деди:

ӨПҮМ

Сиз Аллаһ, хәтримә дәјмәјин бу күн.
Дағын чичәјини, күлүнү өпүм.
Шәр мәни вәтәндән етмишди сүркүн,
Гојун јамачыны, тилини өпүм.

Һәсрәтим олмушду синә дағлајан,
Кечә-күндүз мәнә јаныб ағлајан,
Һәр кәнддә башына гара бағлајан,
Әәиз нәнәләрин телини өпүм.

Фитнә оху мәрдә түш кәләр дејән,
Икидин башына иш кәләр дејән,
Бир күн муждә верән түш кәләр дејән,
Мүдрик бабаларын дилини өпүм.

Вөфалы достларым дәрдә дөзмәди,
Ән ағыр күнүмдә мәнән бөзмәди,
Һағдан үмидими әсла үзмәди,
Гој кедим онларын әлини өпүм.

Зөһәр гатылмышды күрдүн ашына,
Аләм гәрг олмушду көзүн јашына,
Шамиләм, доланыб кәрәк башына,
Бүтүн Азәрбајҗан елини өпүм.

Машын карваны Көлбөчәрә чатанда Шамилкилин тапысында адам әлиндән тәрпәнмәјә јер јох иди. Елин көзүнүн севинч јашы, додагларын һәсрәт төбәссүмүнә гарышмышды. Гәдим сл адәтинә керә шукүранлыг аламәти олараг торпағы үзүнә сүртүб Шамиллә көрүшәнләрин сајы-һесабы олмады. Дәстә-дәстә адамлар «Газ-газ» јаллы ојунуну ифә етмәкдән јорулмурдулар.

Бунлар Шамилин достларынын үрәјини даға дөндәрди. Шәнлик давам едирди, чох бөјүк бир мәчлис гурулду. Мәчлиси Шамилин дост-гардашы ағдамлы Зејнал Новрузлу идәрә етди. Зејналын дәрин кәламлары, һикмәтли мисаллары, масабәјлик мөһарәти һамыны һејран гојду.

Фирудин Шимшәк өзүндән һеч бир кәлмә данышмајыб «Шамил Дәлидағ дәстаны»нын «Шамил Дәлидағ вә Зејнал Новрузлу» голундан сөһбәт ачды. О, Зејналын достлары

Худу Мөммөдовун, Бәхтијар Ваһабзадәнин, Нурәддин Рза-
јевин, Шамһар Әкбәрзадәнин Шамилә дәрин рәғбәт бәслә-
дикләринин шаһиди олдуғуну билдирди. Зејнал Новрузлу
олуб-кечән бир чох һадисәләри хатырлады, көркәмли јазы-
чы, көзәл инсан Чәмил Әлибәјовла Ағдамдан Шуша шәһә-
ринә, орадан да Кәлбәчәр дағлары көрүнән төпәјә чыхыб
Шамилә нечә ағладығларыны данышдыгда ешидәнләр һамы
көврәлди.

Фирудин Шимшәк тәзә јаздығы бир ше'рини охуду:

КӨРДҮМ

Ешит а Кәлбәчәр, а чәннәт дијар,
Башында гәзадан туфаны көрдүм.
Горујуб сахладын шаир оғлуну,
Синәндә бир гејрәт үмманы көрдүм.

Ону һәдәф етди намәрдин оху,
Үрәкдән ағлады, көјнәди чоху.
Гәдирбилән елин јатмады јуху,
Гәлбиндә позулмаз вәфаны көрдүм.

Көзүн ајдын олсун әлли, јүз көрә,
Бу севинч өлүмдү шәрәфсизләрә.
Шимшәјәм, кејсәм дә мин селли дәрә,
Демәрәм јолунда чәфаны көрдүм.

Мәчлис иштиракчыларынын јекдил тәклифи, рә'ји вә
үрәк арзусу илә гәрара кәлиб Фирудин Шимшәји вә Зеј-
нал Новрузлуну Фәхри кәлбәчәрли сечдиләр.

Гәләмә алынасы һадисәләр чохдур. Кәлин үрәкдән де-
јәк ки, һамы һәјатда Фирудин Шимшәк кими өз инсанлыг
борчуну јеринә јетирсин, һагтын, әдаләтин тәрәфиндә дур-
сун, дост јолунда чәфаны өзүнә сәфа етсин.

Сизә сәадәт вә чансағлығы арзу етмәклә, кәлин һәлә
битмәјән, үмидин габагда вә сабаһда олдуғуна инаныб дас-
танын бу голуну кезәлләмә әвәзинә Шамил Дәлидағын
«Азды» рәдифли гошмасы илә баша чатдыраг.

АЗДЫ

Инан, чәннәт јурдум, шан-шәһрәтинә,
Мин дастан бағлајыб јазсам да азды.
Гартал зирвәсинә, дағ гүдрәтинә,
Көзүмүн нуруну гыјсам да азды.

Адын шәрәф олуб, мәрдикди варын,
Әсил күлүстанды ахар-бахарын.
Бу мүгәддәс јурда көм баханларын.
Тутуб көзләрини ојсам да азды.

Шамиләм, сј мәним чијәрим-чаным,
Өмрүмүн мәнасы, диним-иманым.
Доғма Кәлбәчәрим, Азәрбачаным,
Јолунда башымы гојсам да азды.

Хәјалдан үч арзу кечди: — Азадлыг, шадлыг, абадлыг.
Бунларын үчү дә елимизә-обамыза нәсиб олсун.

Һәлә үмид табағдадыр,
Һәлә үмид сабаһдадыр...

PDF:

Enstîtuya Kurdî ya Qefqasyayê

Web:

<https://www.ensiklopediyakurdi.com/>

Tel.:

+7 918 073 48 79

